

INTELIGENTIJOS PERTEKLIAUS PROBLEMA TARPUKARIO LIETUVOS SPAUDOJE

DANGIRAS MAČIULIS

Įprastai inteligentija įvardijama kaip socialinis sluoksnius, kurio atstovai išsiskiria aukštesniu nei visuomenėje vyraujantis išsilavinimas, dirba protinį darbą, o jiems priskiriama (ar savanoriškai prisiimama) socialinės misijos (vadovavimo masėms, elito) prievolė, atsirandanti dėka jų aukštesnio išsilavinimo ir žemo visuomenės narių vyraujančio išsilavinimo cenzo¹. Tarpukario Lietuvoje inteligentumu buvo įprasta laikyti asmenį, kuris turėjo aukštesnį nei pradinis išsilavinimą ir vertėsi protiniu darbu. Tokiu būdu inteligentijai buvo priskiriami dvasininkai, mokytojai, gydytojai, valstybės ir savivaldos įstaigų valdininkai ir kt. Tai buvo nevienalytis socialinis sluoksnius, kuriame greta atsidūrė universiteto profesoriai, kurie išties atliko elito vaidmenį, ir tik pradinę mokyklą baigę tarnautojai, kurie visuomenėje kartais pašiepiamai vadinti „pusinteligėnais“.

Pirmaisiais Lietuvos Respublikos (1918–1940) nepriklausomybės metais, lygiai taip pat, kaip prieš Pirmąjį pasaulinį karą, lietuvių veikėjai nuogaštavo dėl lietuviškos inteligentijos stygiaus. 1922 m. kovo mėn. *Lietuvos žinių* vedamojo „Ar per daug studentų?“ autorius teigdamas, kad Lietuvoje itin trūksta aukštąjį išsilavinimą turinčių inteligentų, pastebėjo, kad nors ir, lyginant su Pirmojo pasaulinio karo išvakarėmis, jau yra kelis kartus daugiau vidurinių mokyklų, kurias lanko daugiau nei 14 000 berniukų ir mergaičių, tačiau tuo pat metu lietuvių studentų yra mažai. Pripažinta, kad keblu pasakyti tikslų lietuvių studentų skaičių, tačiau neabejota tuo, kad jis liko toks pat kaip prieš 30 ar 40 metų. Lietuvoje dar nebuvo universite-

¹ Janusz Żarnowski, *Struktura społeczna inteligencji w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo, 1964; Józef Chałasiński, *Przeszłość i przyszłość inteligencji polskiej*, Warszawa: Świat Książki, 1997; *Inteligencja w Polsce: Specjaliści, twórcy, klerkowie, klasa średnia?*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, 2008; Małgorzata Abassy, *Inteligencja a kultura: O problemach samoidentyfikacji dziewiętnastowiecznej inteligencji rosyjskiej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008; *Судьбы российской интеллигенции: Прошлое, настоящее, будущее*, Москва: РГГУ, 2019.

to, tačiau jau veikė pirmoji šalyje aukštoji mokykla – Aukštieji kursai, kurie netrukus virto universitetu. Dienraštyje pabrėžiant, kad „inteligentinių pajėgų reikalingas visas kraštas, todėl visos visuomenės pastangomis turi būti to tikslo siekiama“, Vyriausybė raginta skirti daugiau lėšų studijuojantiems aukštosiose mokyklose, siūlyta sukurti tokią stipendijų teikimo sistemą, kuri skatintų aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų daugėjimą².

Trečio dešimtmečio pradžioje Lietuvoje aštriai jaustas lietuviškos inteligentijos stygius. Pirmiausia trūko asmenų, kurie būtų pakankamai kvalifikuoti dirbti valstybės tarnyboje – pradedant mokytojais ir baigiant ministerijų valdininkais. 1922 m. gruodžio mėn. *Lietuvos žiniose* konstatuota: „Pastaruoju laiku Lietuvos liaudy tarytum pradeda atsirasti susipratimas, kad be inteligentų jai nėra galimybės aukščiau politikos, kultūros ar ūkio srityje kilstelti. Apsireiškimas itin yra geras ir sveikas“³. Nežiūrint nuogaštavimo dėl šaliai gresiančio paralyžiuojančio inteligentijos stygiaus, ši problema išsprendė greitai. Asmenų, galinčių užimti valdininkų vietas, stygiaus neliko pirmiausia. Tiesa, padažnėjo nusiskundimai dėl šių asmenų išsilavinimo ir profesinio pasirengimo stokos. Šiaip ar taip inteligentijos (suvokiant ją valdininkijos prasme) stygiumi nebesiskūsta. Tuo metu viešajame inteligentijos problemų diskurse pagrindinis dėmesys nuo inteligentijos stygiaus problemos pasisuko kita kryptimi – prabilta apie inteligentijos misiją, uždavinius, moralines savybes. Inteligentija visuotinai buvo identifiukuojama kaip socialinis sluoksniš, galintis visuomenėje atlikti vadovaujantį vaidmenį tiek tiesiogine prasme organizuojant ir mobilizuojant visuomenės mases, tiek moraline prasme – kaip moralinis autoritetas. Todėl spaudoje tiek daug dėmesio buvo skiriama kovai su inteligentijai priskiriamomis ydomis. Siekta, kad inteligentijos atstovai, atlikę tiesioginį darbą (pavyzdžiui, atidirbę nustatytą laiką ministerijoje ar mokykloje), savo laisvalaikį pirmiausia aukotų visuomenės labui, prasmingai socialiai veikdama, todėl itin kritiškai žvelgta į tą inteligentijos dalį, kuri socialinio aktyvumo nedemonstravo ar net sąmoningai vengė. Todėl neatsitiktinai didžiausios kritikos susilaukė inteligentijos laikysena laisvu nuo darbo metu, nes viltasi, kad inteligentija savo laisvalaikį aukos pirmiausia visuomenės labui. Trečio dešimtmečio pradžioje pagrindinė kritika, nukreipta inteligentijos atžvilgiu, buvo sufokusuota į pastarosios laisvalaikį, o kritikos epicentre atsirado Lietuvos miestuose ėmę kurtis vadinamieji piliečių ar inteligentų klubai,

² J. Ž., „Ar per daug studentų?“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922-03-09, nr. 9, p. 1.

³ „Žodelis inteligentijai“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922-12-20, nr. 239, p. 1.

kurie tapo viešomis inteligentijos laisvalaikio erdvėmis. Spaudoje netrūko pavyzdžių, liudijančių neigiamą tokių klubų įtaka visuomenės moralei ir, pirmiausia, patiems inteligentams⁴. Artėjant XX a. trečio dešimtmečio viduriui, spaudoje buvo prabilta apie naują inteligentijos problemą – grėsiantį jos perteklių ir iš to gimstančią socialinę problemą – inteligentų bedarbiystę. Bedarbių inteligentų problema XX a. tarpukario Lietuvoje yra paliesta Norberto Černiausko disertacijoje, skirtoje nedarbo Lietuvoje 1918–1940 m. tyrimui. Disertacijoje atskleista, kaip Lietuvoje susiklostė bedarbių inteligentų problema ir kokių žingsnių buvo imtasi ją spręsti⁵. Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti inteligentijos pertekliaus diskursą Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. lietuvių kalba leistoje periodinėje spaudoje ir pabandyti atsakyti į klausimus: kas paskatino šio diskurso atsiradimą ir plėtojimąsi – socialiniai iššūkiai šalies viduje ar preventyvus problemos diagnozavimas, su kokiomis socialinio, politinio, kultūrinio pobūdžio problemomis sietas inteligentijos pertekliaus klausimas, kaip siūlyta spręsti inteligentijos pertekliaus klausimą. Dera pažymėti, kad inteligentijos pertekliaus analizę komplikuoja itin skurdi tarpukario Lietuvos statistika – statistinių duomenų trūkumas dažnai užkerta galimybę patikrinti spaudoje konstatuojamus inteligentiją liečiančius socialinius procesus ir analizuoti inteligentijos kaip socialinio sluoksnio dinamiką.

Inteligentų pertekliaus baimė. 1924 m. birželio mėn. dienraštyje *Lietuva* žurnalistas Valentinas Gustainis pasidalino nuogaštavimu dėl Lietuvai gresiančio inteligentijos pertekliaus. Atkreipęs dėmesį į sparčiai augantį šalyje studentų kaip potencialių inteligentų skaičių, jis leidosi į svarstymus, kokios darbo perspektyvos laukia būsimų lietuvių inteligentų. Gustainis tikino, kad su inteligentijos pertekliumi susiduria visos šalys ir priminė 1923 m. pavasarį Vokietijos studentų išleistą atsišaukimą į abiturientus, kuriame raginta rimtai pagalvoti: gal vietoje studijų aukštosiose mokyklose parankiau būtų įgyti kokią nors praktinę profesiją. Remdamasis Vakarų Europos šalių patirtimi ir lygindamas inteligentų padėtį Lietuvoje su kitomis šalimis, Gustainis tikino, kad netolimoje ateityje Lietuvoje bus inteligentijos perteklius, nes daug jaunimo siekia aukštojo mokslo, o „pas mus inteligentų darbo srityje dirba didelis nuošimtis jauno amžiaus žmonių, kurie dar ne-

⁴ Kacė, „Dėl mūsų kliūčių“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1923-08-21, nr. 183, p. 1; Vargovaikis, „Mūsų „inteligentų“ kliūbai“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922-03-09, nr. 9, p. 2.

⁵ Norbertas Černiauskas, *Nedarbas Lietuvoje 1918–1940 metais: Daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.

greit užleis savo vietas dabar priaugantiems darbininkams“. Jis teigė, kad įprastai būsimas inteligentijos atstovas save įsivaizduoja dirbantį valstybės tarnyboje ar besiverčiantį kuria nors iš „laisvų profesijų“, susijusių su medicina ar teise, tačiau šių sričių darbo rinka ribota.

Remdamasis savo mokytoju sociologu Alfredu Weberiu, Gustainis inteligentiją kaip socialinę sluoksnį dalijo į dvi grupes: „proto darbų inžinierius“ ir pastarųjų „paruoštų naujų darbų vykintojus“. Vadovaudamasis šia skirtimi, kurią galime įvardyti skirtimi tarp intelektualų ir inteligentų, Gustainis ragino inteligentijos pertekliaus problemą pirmiausia spręsti patiems asmenims, kurie nusprendė rinktis inteligento kelią. Jis įrodinėjo, kad inteligentams, kuriems pakanka gebėjimo būti „proto darbų inžinieriais“, išties derėtų siekti aukštojo mokslo ir ruoštis tik „aukštam inteligentiniam darbui“, o likusiems inteligentijos atstovams reiktų ruoštis galimiems gyvenimo iššūkiams, nes esą dalis mokytų žmonių „bus noromis nenoromis palikti be to darbo, kuriam mokyklose jie rengiasi“, todėl perspėjo juos būti pasirengusiais imtis kokio nors kito užsiėmimo, kuris garantuotų pragyvenimui reikalingas pajamas⁶.

Į Gustainio mintis valdžios oficiozas *Lietuva* nedelsiant sureagavo pritarimu pažymėdamas, kad paliestas šaliai gresiantis inteligentijos pertekliaus klausimas, be jokios abejonės, yra svarbus, todėl studijuoti besirengiantis jaunimas turėtų „iš anksto nuodugnai apgalvoti šį dalyką, kad paskui einant mokslus nereikėtų keisti fakultetų ir, apskritai, kad nereikėtų gailėtis, padarytų savo būsimai profesijai žingsnio“. Grežiantis atgal pripažinta, kad pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, kuris visuomenėms atnešė didelius inteligentijos praradimus, vyravo nuostata, jog inteligentijos stygių visuomenės jaus ilgai, o tai sąlygos ne tik fizinis inteligentijos praradimas karo metu, bet ir karo atnešta suirutė, trukdanti greitai sukurti švietimo sistemą, kuri padėtų kompensuoti inteligentijos praradimus. Tokius nuogąstavimus stiprino ir pokaryje jaučiamas aštrus lėšų stygius švietimo sistemai. Visa tai esą ir skatino įsitikinimą, kad inteligentijos praradimų atkūrimas užsitęs ilgai, tačiau pesimistinės prognozės nepasitvirtino⁷.

Norint parodyti, kad inteligentijos pertekliaus klausimas yra toli gražu ne teoriškai įsivaizduojama, o reali, jei dar kol kas Lietuvai ir negresianti, tai aktuali problema, visuomenei siūlyta pažvelgti į kaimynystėje esančias ša-

⁶ Valentinas Gustainis, „Klaipėdos klausimo išrišimas“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1924-06-06, nr. 127, p. 2–3.

⁷ A. Z., „Dėl inteligentijos pertekliaus ateityje“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1924-06-16, nr. 134, p. 3.

lis. Pavyzdžiais buvo pateikiamos Latvija ir Estija, kuriose esą „daug mokytojų, inžinierių, gydytojų ir kitų specialistų, daugiausiai grįžusių iš Rusijos į savo tėviškę, negali surasti atitinkamo savo specialybei darbo; tokiu būdu specialistų perteklius mūsų kaimynuose yra jau įvykęs faktas“. Pabrėžiant inteligentijos reikšmę valstybei ir visuomenei, teigta, kad valstybei derėtų reguliuoti inteligentijos rengimą. Nesiūlyta mažinti studijuojančiųjų skaičiaus, bet siūlyta daugiau lėšų skirti toms aukštosioms mokykloms, kurios rengia tokius specialistus, kurių labiausiai tuo metu trūksta valstybei⁸.

1924 m. rugsėjo 24 d. Lietuvos ministrų kabinetas nusprendė padidinti metinį mokestį už mokslą: Lietuvos universitete buvo nustatytas 150 Lt vietoj 100 Lt, aukštesnėse mokyklose 100 Lt vietoj 50 Lt, o vidurinėse mokyklose 50 Lt vietoj 25 Lt metinis mokestis⁹. Visuomenė šią žinią sutiko nevienareikšmiškai ir spaudoje įsiplieskė diskusija. Vienu iš vyriausybės sprendimo kritiku tapo Lietuvos universiteto profesorius Mečislovas Reinys, kuris *Ryto* dienraštyje pareiškė, kad mokesčio už mokslą pakėlimas yra žalingas, o šio mokesčio padidinimo motyvai nesuprantami. Jis retoriškai klausė: „Ar jau mūs Lietuvoje turim šviesuomenės perteklių“, ir čia pat atsakė: „Aišku, tokio pertekliaus nėra, ką įrodo šie faktai“. Neegzistuojantį inteligentijos perteklių, Reinio nuomone, liudijo vien tas faktas, kad dauguma mokyklose dirbančių mokytojų neturėjo atitinkamo išsilavinimo cenzo ir net tarp ministerijų departamentų direktorių buvo gausu aukštojo išsilavinimo neturinčių asmenų. Be aukštojo mokslo diplomo buvo dauguma apskričių viršininkų. Todėl Reinys įrodinėjo, kad inteligentijos pertekliaus Lietuvoje niekada nebuvo ir nėra, o mokesčio už mokslą pakėlimas pirmiausia prislėgė iš kaimo kilusius lietuvių studentus, kurių tėvai ir taip menkai gali paremti savo vaikų studijas¹⁰.

Reaguojant į kritiškas Reinio pastabas *Ryte*, netrukus pasirodė nuomonės, palaikančios vyriausybės sprendimą. Palaikantieji vyriausybės sprendimą, jo pagrįstumą įrodinėjo visuomenėje įvykusiais požiūrio į išsilavinimą pokyčiais: jei anksčiau lietuvių visuomenėje dominavo nuostata vaikų aukštąsias studijas remti tik tada, jei šie rinkdavosi kunigo kelią, tai esą visuomenėje jau išgalėjo kitas požiūris – kai „beveik kiekvienas, leisdamas savo sūnų ar dukterį mokslan, stengiasi ir trokšte trokšta, kad jis būtinai baigtų ir aukštąjį mokslą“. Tokiu būdu konstatuota, kad esmingai

⁸ *Ibid.*

⁹ „Kaune“, in: *Rytas*, Kaunas, 1924-09-26, nr. 217, p. 1.

¹⁰ Mečislovas Reinys, „Mokesnis už mokslą“, in: *Rytas*, Kaunas, 1924-09-27, nr. 218, p. 2–3.

pasikeitęs visuomenės požiūris į jaunosios kartos lavinimą gresia tuo, jog šalyje „už keletos metų jau galėsime pradėti galvoti apie perprodukciją“. Nuogaštauta, kad prabėgus keleriems metams aukštuosius mokslus baigęs asmenys taps potencialiais bedarbiais, nes pagrindinė išsilavinusio žmogaus tarnybos vieta – tai valdininko tarnyba, o galimybių ją gauti nebus. Teisinant vyriausybės sprendimą padidinti mokesčių už mokslą įrodinėta, kad taip valdžia tiesiog bando preventyviai spręsti bręstančią socialinę problemą: iš vienos pusės užkirsti kelią gręšiančiam inteligentijos pertekliui, iš kitos pusės spręsti šalyje jaučiamą kvalifikuotų darbininkų stygių, nes mokesčiai amatų mokyklų moksleiviams nebuvo padidintas, o tai turėtų skatinti abiturientus mokytis amatų¹¹.

Prieš paviešinant vyriausybės sprendimą padidinti mokesčių už mokslą, *Ryto* vedamojo apžvalgininkas, formuodamas valdžiai palankią visuomenės nuomonę rašė: „Nebūdamas aukštojo mokslo priešininku, turiu konstatuoti tai, kad tautai tinkamai kultūringai gyventi reikalingas inteligentijos aukštojo mokslo maksimumas, bet ne perprodukcija. Šiuo atveju maksimumą suprantu taip, kad žmogus baigęs aukštąjį mokslą galėtų užimti jo gabumams ir cenzui tinkamą vietą ir neprivalėtų, dėlei duonos kąsnio, tenkintis tokiomis vietomis, kurias sugeba tinkamiausiu būdu atlikti ir mažamokslis arba baigęs tik kokius nors tam reikalui specialius kursus“. Tikinta, kad inteligentijos su aukštuoju mokslu perteklius valstybei yra nenaudingas vien todėl, jog aukštojo mokslo išlaikymas brangus, todėl Vyriausybė siekia racionaliai naudoti švietimui skiriamas lėšas. Pabrėžta, kad inteligentijos pertekliaus problema yra toli gražu ne vien Lietuvos problema ir inteligentijos perprodukcijos klausimu jau susirūpinta ne vienoje valstybėje – nurodant Estijos, Čekijos ir Vokietijos pavyzdžius. Pirmą priemonę kovai su inteligentijos pertekliumi buvo įvardytas planingas specialistų su aukštuoju išsilavinimu rengimas – pirmiausia numatyti, kiek „maždaug mums reikalinga aukštojo mokslo žmonių“, po to taip pertvarkyti mokyklas, kad „žmonių produkcija būtų nukreipta reikiamam pusėn“, o trūkstamiems specialistams ir įvairiems amatininkams rengti steigti specialias mokyklas¹².

Ginanti vyriausybės sprendimą padidinti mokesčių už mokslą spauda visuomenei akcentavo faktą, kad didindama mokslą už mokesčių aukštosiose ir vidurinėse mokyklose valdžia sąmoningai nepakėlė mokesčio už studijas technikos mokyklose, nes norėjo paskatinti jaunimą rinktis specialiąsias

¹¹ P. Jucaitis, „Dar dėl mokesnio už mokslą“, in: *Rytas*, Kaunas, 1924-09-28, nr. 219, p. 2.

¹² Severinas, „Studentų reikalai“, in: *Rytas*, Kaunas, 1924-09-05, nr. 191, p. 1.

mokyklas. *Ryto* apžvalgininkas įrodinėjo, kad „laikas jau žmonės atkalbinėti nuo gimnazijų, nes 30 000 gimnazistų Lietuvai visai pakanka; ateity iš to nesidžiaugsim“, pastebėdamas, kad tuo pat metu „specialios ūkio, technikos, amatų mokyklos beveik tuščios ir tenka labai tuo susirūpinti“ ir jei dalis moksleivių iš gimnazijų persikeltų į specialiąsias mokyklas, tai tuo „turėtumėm tik džiaugtis, nes tos srities žmonių neturim, o jų reikia žymiai, žymiai daugiau negu aukštojo mokslo žmonių“¹³.

Nuogaštavimai dėl inteligentijos pertekliaus Lietuvos periodinėje spaudoje pasirodydavo periodiškai, o požiūriai į šią problemą esmingai skyrėsi. Jei valdžios oficioze *Lietuvoje* dažnai nuogaštauta dėl šaliai gresiančio inteligentijos pertekliaus, tai krikščionių demokratų rankose esančiame dienraštyje *Rytas* pasirodančios publikacijos nebuvo tokios vienareikšmės. Prabėgus metams, kai vyriausybė priėmė sprendimą padidinti mokesčių už mokslą, 1925 m. rugsėjo mėn. *Ryte* buvo grįžta prie inteligentijos pertekliaus problemos. Tada pasirodžiusio straipsnio dėl inteligentijos pertekliaus autorius Juozas Švaistas pareiškė, kad oficioze pasirodantys nuogaštavimai ir svarstymai apie tai, jog Lietuvoje esą per daug gimnazijų, progimnazijų bei bendrojo lavinimo mokyklų ir Lietuvai gresia inteligentijos perteklius yra nepagrįsti, o tokie oficialaus dienraščio teiginiai jam sukelia kartu ir pyktį, ir juoką. Švaistas tikino, kad Lietuvai inteligentijos pertekliaus problema apskritai negresia, nes šalyje „didžiausi įvairaus darbo plotai dirvonuoja“ ir „smūgis po smūgio gauname dėl to, kad tinkamų darbininkų neturime“. Jis paragino pažvelgti į Vakarų Europos šalis, kuriose esą niekas taip nesureikšmina inteligentijos pertekliaus klausimo, nes „jie gerai žino, kad juo daugiau bus apšviestų žmonių, inteligentų, tuo sparčiau krašto gerovė žengs priekin, tuo gražesniu skleisis jos gerovė žiedu“. Jis kvietė mokytis iš žydų, kurie „leidžia kuo daugiausia mokslan, jie nebijo inteligentijos pertekliaus“. Todėl, kaip pastebėjo Švaistas, jei išties galvojama apie krašto gerovę, reikia ne gąsdinti inteligentijos pertekliumi, bet kaip tik raginti visuomenę daugiau šviestis¹⁴.

Trečio dešimtmečio viduryje Lietuvoje svarstyta inteligentijos pertekliaus problema buvo persipynusi su tuo metu vykusiais svarstymais ar ne per daug šalyje progimnazijų ir gimnazijų. 1925 m. Justinas Strimaitis *Lietuvoje* svarstydamas ar šalyje ne per daug yra gimnazistų teigė, kad iš ūkinin-

¹³ V. M., „Mokesnis už mokslą ir mūsų švietimo reikalai“, in: *Rytas*, Kaunas, 1924-09-30, nr. 220, p. 1.

¹⁴ Juozas Švaistra, „Dėl inteligentijos pertekliaus“, in: *Rytas*, Kaunas, 1925-09-18, nr. 204, p. 1.

kų, kurie savo vaikus leidžia į progimnazijas ir gimnazijas, dažnai išgirstąs klausimą: kur dėsime tuos gimnazistus? Jis atkreipė dėmesį į tai, kad dažnai ūkininkų vaikams, baigusiems progimnaziją ar gimnaziją, materialinės problemos užkerta galimybę tęsti studijas ir tada jie, pagal visuomenėje išsisknijusią praktiką, įsitaiso kurioje nors įstaigoje raštininkais. Strimaitis į keturių gimnazijos klasių baigimą, t. y. progimnaziją, ragino žiūrėti ne kaip į „lengvos kanceliariškos duonos pelnyimo priemonę“, o kaip į bendrojo išsilavinimo pakopą, po kurios derėtų jau rinktis specialybę, atsižvelgiant į savo gebėjimus ir polinkius. Taip siekta aktualizuoti moksleivių profesinio orientavimo būtinumą, pastebint, kad rengiantis šalyje įgyvendinti visuotinę privalomą pradinį išsilavinimą, visuomenėje derėtų įtvirtinti požiūrį, jog keturios gimnazijos klasės ar progimnazija yra tik pamatinis išsilavinimas, renkantis specialybę. Teigta, kad pirmiausia pedagogai, pradedant pradžios mokykla ir baigiant gimnazija, turėtų „šitą tradicinę klaidą mokiniams išblaškyti iš galvos“ ir padėti pastariesiems suprasti, „jog pamokytas ūkininkas, geras amatininkas ar amatininkė daug daugiau gali uždirbti, geriau gyventi, kaip visi ministerijų raštvedžiai, sekretoriai, mokytojai ar net ir direktoriai; kad šių padėtis yra priklausoma, surišta su daugybe aplinkybių, neduodančių drąsiai žiūrėti į savo ateities gerovę. Daugelis valdžios vietų surištos su vienos ar kitos politinių partijų svyravimų bei viešpatavimo pasikeitimu, todėl jos yra dažnai nepastovios. O tuo tarpu amatininkas nebijo jokių nė politinių, nė partinių, kad ir pigiausių atmainų, jo vietai ir geram uždarbiui nepakenks nieks, jei tik mokės gyventi normaliai ir saugoti sveikatą“. Strimaitis mokytojus ragino mokinių tarpe populiarinti mokymąsi amatų mokyklose, o Švietimo ministeriją ragino pasirūpinti, kad kiekvienoje apskrityje atsirastų speciali amatų mokykla¹⁵.

Jonas Unguraitis, konstatuodamas trečio dešimtmečio viduryje visuomenėje augantį nuogąstavimą dėl inteligentijos pertekliaus, 1925 m. spalio mėn. *Lietuvoje* pastebėjo: „Provincijoj, miesteliuos ir kaimuos, vieną kitą inteligentą vos begalima užtikti, bet ir ten susirūpinus tariamasi „kur gi tie išėję mokslus pasėdės“. Pasakyk tu jiems, jog galės amatų mokytis, ūkininkauti ir t. t. – jie jokiū būdu negali šito suprasti ir įvertinti. Amatininkų, girdi, esą ir taip, o ūkininkui juk sako, kokio čia reikia mokslo“. Ieškodamas atsakymo į šį klausimą, ar išties egzistuoja inteligentijos perteklius ir ar „ateis laikas, kai tūli specialistai, sakysim, medikai ar juristai, neteks darbo“,

¹⁵ Justinas Strimaitis, „Kur dėsime gimnazistus“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1925-08-13, nr. 179, p. 1.

Unguraitis pirmiausia konstatavo, kad kaime jokių inteligentų, išskyrus mokytojus, kurie dažnai būna be specialaus pasirengimo, iš esmės nėra. Tuo metu aukštosiose mokyklose studijuojančių Lietuvoje jau esą netrūks-ta, tačiau realus išsilavinusių žmonių perteklius gali būti tik šalies sostinėje. Konstatuodamas raiškia skirtį tarp sostinės ir provincijos (pirmiausia kai-mo) Unguraitis darė išvadą, kad šalyje inteligentų pertekliaus nėra, tačiau kartu pripažino ir tai, jog „mūsų inteligentija neprivalo eiti į mokslus, kaip iki šiol“, bet turi dėmesingiau svarstyti apie savo tolesnę ateitį. Jis ragino dėmesingai pažvelgti į Strimaičio anksčiau spaudoje išsakytus patarimus jaunimui atsakingiau rinktis profesiją, o pats itin jaunuolius orientavo į žemės ūkį – kvietė „mokslu apsišarvavus“ inteligentiją atsigręžti į kaimą ir rūpintis žemės ūkio kultūros kėlimu, nes šioje srityje Lietuva savo pasiekimais „galėtų atsistoti greta kitų valstybių“¹⁶.

1926 m. vasario 10 d. Kaune vyko metinė Lietuvos krikščionių demo-kratų partijos konferencija, kurioje greta kitų ministrų dalyvavęs švieti-mo ministras Kazimieras Jokantas plačiai apžvelgė padėtį švietimo srityje, išryškindamas opiausias švietimo sistemos problemas. Jis atkreipė kon-ferencijos dalyvių dėmesį į šalyje augantį išsilavinusių žmonių skaičių pa-stebėdamas, kad jei 1921 m. šalyje gimnazijas baigė 202 moksleiviai, tai 1926 m. laukiama būsiant 1211 abiturientų, o universitete studijuojančių studentų skaičius išaugo iki 2368. Jis prognozavo, kad kitais metais univer-sitetą baigs apie 600 studentų ir, pasak jo, šalyje „kyla inteligentų hiperpro-dukcijos klausimas“, todėl svarstant, kaip išvengti gresiančio inteligentijos pertekliaus, esą ir „kilo reakcija prieš bendrojo lavinimo kryptį mūsų švie-time ir dabar kreipiamas ypatingas dėmesys į specialiuosius mokslus“. Jis tikino, kad Švietimo ministerija ypatingą dėmesį rodo specialiajam mokslui, deda daug pastangų įsteigti įvairias amatų mokyklas ir pasidalino planais kurti kvalifikuotus darbininkus rengiančias amatų ir technikos mokyklas, kurie esą „galės daugiau uždirbti negu inteligentai“¹⁷.

Viešai Lietuvos spaudoje prabilti apie inteligentijos pertekliaus grėsmę skatino nuogaštavimas, kad šalyje atsiras per daug inteligentų ir jie neiš-vengiamai taps bedarbiais. Nedarbą Lietuvoje tyręs Černiauskas konsta-tavo, kad trečio dešimtmečio viduryje, kai aukštesniausias mokyklas baigė nauja absolventų karta, kuri negalėjo tęsti studijų aukštosiose mokyklose,

¹⁶ Jonas Unguraitis, „Inteligentų pertekliaus klausimu“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1925-10-17, nr. 233, p. 2.

¹⁷ Metinė L. Krikščionių Demokratų Partijos Konferencija, in: *Rytas*, Kaunas, 1926-02-12, nr. 35, p. 2-3.

šalyje atsirado „vidurinės grandies“ inteligentų perteklius¹⁸. Tačiau nuogastavimai ir įžvalgos lietuviškoje spaudoje pirmiausia buvo grindžiamos ne realiai bręstančių problemų Lietuvoje analize, o referuojant inteligentijos problemas Vakarų Europoje. *Lietuvos žinios* 1926 m. vasarą skaitytojus tikino, kad bedarbių inteligentų klausimas yra svarstomas Vokietijos visuomenėje ir „kasdien galima perskaityti laikraščiuose apie pagyvenusių inteligentų nusižudymus. Inžinierius, vyresnis per 45 metų, jau neranda sau vietos ir darbo. Įmonininkams jis yra per senas“¹⁹. Teigta, kad, pavyzdžiui, Vokietijos pramonė taip perpildyta inžinieriais, jog baigę studijas absolventai kartais priversti dirbti paprastais darbininkais – „neretai dėl duonos kąsnio diplomuoti inžinieriai dirba kaip juodadarbiai“. Žvelgiant į Vokietijos patirtį, pagrindinėmis inteligentijos bedarbystės priežastimis įvardytas tiek per didelis specialistų kiekio rengimas, kuris neatliepia realių valstybės ir visuomenės poreikių, tiek konfliktas tarp senosios ir naujosios inteligentijos. Teigta, kad Vokietijoje iš esmės visos politinės jėgos vieningai pritaria nuomonei, jog reikia riboti stojančiųjų į universitetus skaičių tiek įvedant didesnę mokesčių už mokslą, tiek sumažinant vietų skaičių universitetuose. Tačiau *Lietuvos žinių* apžvalgininkas referuodamas Vokietijoje dominuojančias nuomones pridūrė, kad esą tokiais būdais inteligentijos bedarbystės klausimo nepavyks išspręsti, nes šis klausimas yra „tampriai surištas su gyventojų pertekliu ir su Europos ekonomikos padėtimi“²⁰.

Ar šalyje ištis per daug inteligentų? 1926 m. Lietuvoje pasikeitė valdžia: valdančiąsias pozicijas praradusius krikščionis demokratų pakeitė valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė. Valstiečių liaudininkų spauda prabilo apie keblią lietuviškos valdininkijos situaciją. Skųstasi, kad senoji valdžia valdininkijos kadrus formavo vadovaudamasi išskirtinai partinio lojalumo principais. *Lietuvos žinių* vedamajame įrodinėta: „Ir iš tiesų, kokių kvalifikacijų iš valdininkų reikalauta? Prityrę, savo darbą sąžiningai atlieką valdininkai, buvo be atodairos mėtomi iš vietų. Jokių paaiškinimų, jokio pamatavimo šiems žygiams nereikėdavo. Krupavičiams, Endziulaičiams, Jokantams-Volodkoms pakako kokio klebono ar vikaro atvirlaiškio ir valdininkas lėkdavo į gatvę... O jo vieton stodavo „ištikimas“. Be „ištikimumo“ – jokių kitų kvalifikacijų galėjo kandidatas neturėti“.

¹⁸ Norbertas Černiauskas, *op. cit.*, p. 258–259.

¹⁹ Ekonomistas, „Bedarbė inteligentija“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1926-08-01, nr. 174, p. 3.

²⁰ *Ibid.*

Teigta, kad taip susiklostė padėtis, kai atsirado žemės tvarkytojo pareigas einančių siuvėjų, progimnazijos direktoriais tapusių buvusių kalėjimo prižiūrėtojų ir apskrities viršininkais virtusių smulkių raštininkų. Esą tokie valdininkai galėjo daryti ką nori, jei tik laikėsi partinio lojalumo principo – buvo ištikimi krikščionims demokratams. Taip valdžios poziciją atstovaujančioje spaudoje aiškinta, kodėl vienas iš pirmaeilių naujosios valdžios uždavinių yra peržiūrėti valdininkijos gretas – „apvalyti valstybės kūną nuo šių supuvusių gaivalų“, nes tik tada galimas „krikdemų nuniokotos valstybės atstatymo darbas“²¹.

1926 m. vasarą valstiečių liaudininkų spaudoje pasipylė valdininkiją demaskuojantys straipsniai, įrodinėjantys, kad ankstesnės valdžios kadru politika buvo grindžiama tik politinio lojalumo principu, todėl valdininkų vietas užėmė elementarios profesinės kvalifikacijos stokojantys ir visuomenei tarnauti nepasirengę asmenys. Tikinta, kad „valdžios įstaigos pritupdytos krikščionių žmonėmis“, o šiuos esą net „galima pažinti iš išvaizdos: jų veidai visados paniurę, patys melancholingi, susiraukę, o dar prie naujos valdžios atsilankiusiems įstaigon piliečiams į akis nežiūri – mat jaučiasi ne savo kaily, nerodo nė jokio piliečiams palankumo, malonumo, nejudrūs, daugiausia būna žodžiuose šiurkštūs, turį biurokartiškų užsimojimų ir tam pan. Be to, jie mažai kalba – tai antras valdininkijoje nenormalus reiškinys“²². Pabrėžtos valdininkijos ydos, pavyzdžiui, teigta, kad valdininkijos tarpe išplitęs masinis girtuokliavimas. Rašyta apie daugkartinius korupcijos atvejus, pavyzdžiui, įrodinėta, kad būtent valdant krikščionims demokratams išaugo valdininkijos namų statybos mastai Kaune: „Jei apsidairysime Kaune, galima išvysti, jog namus stato nuo eilinio policininko iki „didžiausių viršininkų“. Atkreipiant dėmesį į tai, kad dauguma šių namų savininkų gauna mažas algas, retoriškai klausta: „Iš kokių lėšų jie tai daro?“ Tokiu būdu piršta mintis apie valdininkijos tarpe išsikerojusį kyšininkavimą²³. Valstiečių liaudininkų spaudoje nuskambėjo reikalavimas sudrausminti „pasileidusius valdininkus“²⁴.

Valdininkijos ydų demaskavimo fone prabilta ir apie inteligentų perteklių – atkreipiant dėmesį į bedarbių inteligentų klausimą. *Lietuvos žiniose*

²¹ „Blogiausias palaikas“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1926-08-03, nr. 175, p. 1.

²² -ys, „Valdininkai, kuriems liaudis nepasitiki“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1926-08-27, nr. 196, p. 2.

²³ *Ibid.*

²⁴ Jn. Ns., „Sudrauskim pasileidusius valdininkus“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1926-10-02, nr. 226, p. 1.

1926 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje pasirodė kaip „piliečio balsas“ pristatytas straipsnis, kuris kreipė visuomenės dėmesį į augančias bedarbių inteligentų gretas. Šis „piliečio balsas“ piršo mintį, kad bedarbių inteligentų problemą pagimdė ankstesnės valdžios – krikščionių demokratų politika: „Mes dar tebegyvename krikdemų paliktos privilegijinės sistemos gyvenimo sūkury. Pas mus dar tebeviešpatauja privilegijos, giminystės, draugystės, pažintys ir t. t. Pavyzdžiui tarnauja kurioj nors įstaigoje vyras, valdininkaudamas su X ar aukštesnės valst. tarn. kat. atlyginimu ir sykiu sudaro savo žmōnai toj pačioje arba kurioj nors kitoje įstaigoje su panašios kateg. alga vietą. Tokių pas mus labai daug ir esant tokioms gyvenimo aplinkybėms dėl susidariusių įvairių giminysčių ar pažinčių, kad patalpinus giminės ir pažįstamo žmoną į pageidaujamą jai tarnybos vietą (nors ji ir netiktų) įstaigos viršininkas atleidžia iš tarnybos tinkamą ir prityrusi darbininką“. *Lietuvos žinios* tikino skaitytojus, kad pasitaikė net atvejų, kai pakankamai žemės turintis, tačiau jos dirbti nenorintis ūkininkas tapo valdininku – vietoj ūkininkavimo pasirinko pačias mažiausias valdininko pareigas, o iš tarnybos išstūmė asmenį, kuriam tai buvo vienintelis pragyvenimo šaltinis. Taip įrodinėta, kad esantys inteligentų bedarbystės atvejai – tai valdžios vykdytos ydingos kadru politikos pasekmė. *Lietuvos žinios* siūlė ir būdus, kaip, bent jau iš dalies, būtų galima išspręsti inteligentų bedarbystės problemą: visų valdininkų, kurie tarnauja valstybės ar savivaldybės įstaigose su ne mažesniu kaip IX kategorijos tarnautojo atlyginimu, žmonas atleisti iš valstybei ar savivaldybei priklausančių įstaigų, paliekant joms teisę dirbti tik privačiose įstaigose. Be to, siūlyta atleisti iš tarnybos visus valdininkus, kurie gali lengvai pragyventi iš savo turto, pavyzdžiui, nekilnojamojo turto valdymo. Tikinta, kad tokiu būdu „valstybinio tarnautojų aparato sutvarkymas būtų tobulesnis ir tie žmonės, kurie dirbs dėl duonos kąsnio, bus daug produktyvesni valstybiniam darbe ir, tokiu pertvarkymu išnyktų Lietuvoje inteligentai bedarbiai“²⁵.

Jei *Lietuvos žinios* 1926 m. regėjo inteligentijos pertekliaus grėsmę, tai *Lietuvoje* pasirodžiusiose publikacijose teigta, kad inteligentų specialistų pertekliaus Lietuvoje nėra²⁶. Net konstatuota inteligentijos stoka provincijoje, teigiant, kad inteligentijos stokojama „ne tik miesteliuose, bet ir apskričių miestuose“, o ši stoka provincijoje buvo vertinama kaip šalies ekonominio

²⁵ I. Michalauskas, „Inteligentų bedarbių klausimu“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1926-08-29, nr. 198, p. 4.

²⁶ J. Bg-tis, „Mūsų proto darbininkų sveikatos reikalu“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-08-17, nr. 183, p. 5.

ir kultūrinio vystymosi stabdis, kuris, be kita ko, skatina ir emigraciją, nes „jei visi inteligentai, kaip gydytojai, advokatai, inžinieriai ir kiti stengsis vis spiestis tik Kaune arba šiaip kur tik didesniuose centruose, o neims skirstytis lygiu tinklu po tolimą provinciją ir ten duoti žmonėms visokios pagalbos bei šviesti juos esamomis sąlygomis visais galimais būdais, tai nesulaikys emigracijos“²⁷.

Inteligentų pertekliaus grėsmė Lietuvoje pirmiausia reflektuota teoriškai, remiantis kitų šalių patirtimi. Spaudoje pasirodydavo publikacijos, pasakojančios apie sunkią inteligentijos padėtį kaimynystėje – Latvijoje ir Estijoje. Dienraštis *Lietuva*, pavyzdžiui, pasakojo apie tai, kad inteligentijos perteklius Latvijoje paskatino inteligentijos emigraciją ir nors esą šioje šalyje dar „negalima kalbėti apie emigracijos epidemiją, bet latvių proletarizuotojo inteligento likimas turi nemažiau tragingos formos“. Teigta, kad kaimyninėje šalyje tiek baigęs vidurinę mokslą jaunimas neturi sąlygų tęsti studijų, tiek baigusieji studijas toli gražu ne visada randa darbą pagal savo profesiją ir priversti tapti juodadarbiais. Tai, kad Latvijoje ir Estijoje, kitaip nei Lietuvoje, jau egzistavo inteligentijos perteklius, aiškinta skirtingais šalių istorinio vystymosi ypatumais: Latvijoje ir Estijoje anksčiau susiklostė palankesnės sąlygos formuoti nacionalinei inteligentijai, todėl latvių ir estų inteligentų jau netrūko Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą, stokodami darbo gimtinei, latvių ir estų inteligentai neretai vykdavo dirbti į Rusiją. Tačiau po Pirmojo pasaulinio karo šios tradicinės inteligentijos darbo migracijos krypties, kuri pašalindavo inteligentijos perteklių, neliko, o šalyse ėmė sparčiai augti naujų inteligentų skaičius. Nors ir pripažinta, kad Lietuvoje kol kas dar negalima kalbėti „apie panašų reiškinių visoj plotmėje“, tačiau teigta, jog „jo užuomazgos jaučiamos“. Net prognozuota, kad netrukus ir Lietuvoje „bus tas pat, kas kaimynuose“, nes šalyje sparčiai auga inteligentų skaičius – primenant, kad universitetas jau peržengė 3000 studentų skaičių ir jis kasmet auga. Be to, priminta, kad nemažai lietuvių studijuoja užsienyje, o „jie grįžę kaip tik pretenduos į ypatingas privilegijas sulyginant su mūsų universiteto auklėtiniais“. Manyta, kad tik nedidelė dalis baigusių universitetą „išeis į savystovų darbą kaipo gydytojai, advokatai ir kitų laisvų profesijų žmonės“²⁸. Reiktų pridurti, kad Lietuvos valdžia jau seniau domėjosi inteligentijos pertekliaus problema

²⁷ A. Kelnoraitis, „Laiškai iš provincijos“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-06-01, nr. 119, p. 2.

²⁸ Sytis, „Inteligentų pertekliaus problema Pabaltėj“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-11-09, nr. 253, p. 3.

Latvijoje. 1924 m. Lietuvos pasiuntiniui šioje šalyje Jonui Aukštuoliui buvo pavesta referuoti apie inteligentijos pertekliaus Latvijoje problemą. Pastarasis parengtame pranešime įvardijo tas pačias inteligentijos pertekliaus priežastis, kurios nuskambėjo Lietuvos spaudoje. Be to, jis pažymėjo dar tai, kad Latvijoje kartais pasvarstoma apie galimybę šios šalies inteligentijos perteklių eksportuoti į Lietuvą – vietoje ankstesnės krypties į Rusiją²⁹.

Pateikianti inteligentų pertekliaus kaimyninėse šalyse pavyzdžius oficiali Lietuvos spauda ragino imtis visų priemonių, kad šalyje šios problemos būtų išvengta: Švietimo ministerijai siūlyta steigti amatų mokyklas ir „visą švietimo darbą organizuoti griežtai prisilaikant principo, kad mūsų vidurinio mokslo (aukštesniosios) mokyklos nerengtų mokinių vien universitetui, bet labiau ruoštų juos gyvenimui“, mokslus baigę jaunuoliai kviesti grįžti dirbti žemės ūkyje, o universitetas paragintas pasirūpinti, kad jis „ne kiekiau, bet kokybe augtų ir negamintų iš Lietuvos žmonių eksportinių inteligentų kokiai nors Naujajai Zelandijai“³⁰.

1926 m. rudenį dienraštyje *Lietuva* išplieskė diskusija dėl inteligentų pertekliaus. Tai buvo susiję su tuo, kad naujoji kairiųjų valdžia sumanė peržiūrėti ankstesnės valdžios paliktus valdininkijos kadrus nepasitikėdama tiek jų lojalumu, tiek kvalifikacija – kairiesiems atrodė, kad tai dažnai susiję klausimai. Veikiausiai svarstant būdus kaip legaliai atsikratyti nepageidaujamos valdininkijos, gimė mintis patikrinti jos profesinę atitiktį užimamoms pareigoms. *Lietuvoje* nuskambėjo raginimas dėmesingiau pasirūpinti valdininkų kvalifikacija: „Nuplaukime valstybės veidą nuo apkerpėjusių „specialistų“ ir puoškime jį naujomis inteligencijos jėgomis. Mums vyrauja keista nuomonė, kad kokios nors departamento panelės, tardytojo iš buvusių raštininkų (kitas vos pradžios mokyklą baigęs) ar girtuoklių ir kyšininko nuovados viršininko vietos negalys bet kas užimti“. Teigta, kad dalis valdininkijos dėl savo menko išsilavinimo negali net būti laikomi inteligentais. Dienraštis tikino, kad inteligentų pagausėjimas galėtų būti naudingas, nes sąlygotų realią konkurencinę atranką į valstybės tarnautojų vietas, o tai veiksmingai pasitarnautų gerinant valdininkų kvalifikacijas. Siūlyta įvesti konkretų privalomo išsilavinimo cenzą pareigoms užimti: apskričių miestų ir nuovadų viršininkais, teismo valdininkais, burmistrais ir viršaičiais būtų tik juridinį išsilavinimą turintys asmenys, o žemės tvarkytojais, apskrities agronomais, miškų urėdais – tik įgiję aukštąjį savo srities

²⁹ Lietuvos pasiuntinio Latvijoje Jono Aukštuolio pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui, 1924-09-02, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 383, ap. 7, b. 484, l. 63–66.

³⁰ Sytis, *op. cit.*, p. 3.

išsilavinimą, visų vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų mokytojais – tik universitetą baigę pedagogai³¹.

Pasiūlytas radikalus valdininkijos klausimo sprendimo būdas, kuriuo tikėtasi spręsti ir inteligentijos pertekliaus problemą, įžiebė diskusiją. Pripažindamas bręstantį inteligentijos pertekliaus problemos aktualumą („mes stovime inteligentinio proletariato pavojaus angoje“), L. Skirpstas pasidalino abejonėmis dėl šių pasiūlymų racionalumo. Pirmiausia jam užkliuvo *Lietuvoje* pasirodęs straipsnis, kurio autorius įrodinėjo inteligentų perteklių, tačiau tuo pat metu siūlė senuosius valdininkus keisti naujais, turinčiais atitinkamą kvalifikaciją. Pasak Skirpsto, „gal valstybės aparate ir ne visa tvarkoje ir jaunimo dalis yra naujų ir sveikų idealų nešėja“, tačiau pastebėjo, kad ėmus masiškai atleidinėti senuosius valdininkus, kad „užtekėtų vietos ateinančių be praktikos jaunųjų pulkams“, būtų pasiekta visiška valdininkijos demoralizacija. Be to, pašalinta iš darbo senoji valdininkija sukurtų bedarbių inteligentų armiją. Naiviu pavadintas ir pasiūlymas, kad viršaičiais galėtų būti tik juridinių išsilavinimą turintys asmenys, o urėdais ir girininkais – tik aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys. Pastebėta, kad tai „būtų pageidautina, bet kol tai gyvenime realizuotus – reiktų ilgai laukti“. Dienraštyje pasirodžiusius pasiūlymus Skirpstas įvertino kaip neapgalvotą dalyką ar gražios fantazijos vaisių³². Dera pažymėti, kad tuo pat metu būta ir kitos nuomonės, teigiančios, kad nuogąstavimai dėl inteligentijos pertekliaus ankstyvi, o, pavyzdžiui, Lietuvos kaime itin jaučiamas inteligentų trūkumas, nors esą „ir visa šalis palyginti su užsieniu, ypač Vakarų Europa, jų per daug neturi“³³.

1926 m. Lietuvoje kelis kartus keitėsi valdžia: minėjome, kad vasarą krikščionis demokratų pakeitė valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė, o po gruodžio 17 d. įvykusio valstybės perversmo įsitvirtino autoritarinis Antano Smetonos režimas. Šie pokyčiai atsiliepė ir valstybės tarnautojams, nes kadru atrankoje neretai nusverdavo ne profesinė kompetencija, o partinė priklausomybė ar politinis lojalumas. 1927 m. sausio mėn. oficiozo *Lietuva* vedamajame buvo konstatuota, kad esą augantis inteligentų skaičius didina konkurencinę kovą dėl darbo vietų valstybės tarnyboje, kuri „kartais įgauna netinkamų formų“ – kai norint atsikratyti

³¹ Dilgė, „Dėl inteligentų pertekliaus“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-12-06, nr. 276, p. 4.

³² L. Skirpstas, „Dar dėl inteligentiško proletariato pavojaus“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-12-20, nr. 286, p. 3.

³³ Jonas Unguraitis, „Kaimas ir inteligentų pertekliaus baimė“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-12-30, nr. 293, p. 2.

konkurento valstybės tarnyboje pasitelkiami partiniai ryšiai, o konkurentas apkaltinamas simpatijomis opozicijoje esančioms politinėms jėgoms³⁴.

Tuo metu oficiozas konstatavo inteligentų daugėjimą ir dėl to atsiran-dančią inteligentijos nedarbo grėsmę. Nuskambėjo perspėjimas, kad ne kiekvienas baigęs mokslus gaus „vadinamojo inteligentinio darbo“, be to, šis darbas „prie didelės konkurencijos labai prastai apmokamas, o ateityje padėtis dar pablogės“. Dienraštis siūlė šią problemą spręsti laužant įsitvir-tinusią nuostatą, kad inteligentui reikia siekti įsidarbinti tik valstybės tarny-boje ir nedera imti vadinamojo „juodo darbo“ – verstis žemės ūkiu ar koku nors amatu. Tuo pat metu laikraštis tikino, kad „inteligentų pertekliaus nėra ko bijoti nei valstybei, nei patiems inteligentams“, tik esą reikia „atsikratyti nuo senovės prietarų, užsilikusių mums grynai istoriniu keliu“ – nuostatos, kad, pavyzdžiui, inteligentui nedera verstis amatu³⁵.

Kaip užkirsti kelią inteligentų pertekliui? Svarstymus apie intelligen-tijos perteklių dažnai lydėjo nusiskundimai inteligentijos kokybe. 1927 m. gegužės mėn. *Lietuvoje* pastebėta, kad „dažnai šiandieninėmis sąlygomis prieiname kurjozą: skundžiamės neturį inteligentų, išmanančių savo darbą žmonių, čia tuoj reiškiamo baimės, kur dėsime savųjų inteligentų pertek-lių“. Taip norėta aktualizuoti inteligentijos kokybės klausimą – pareiškiant, kad esą „geriau turėti tautai dešimt gerų kalvių, negu trisdešimt netikusių inteligentų *ex nomine*“³⁶.

Rašantieji apie inteligentijos pertekliaus problemą dažnai atkreipdavo dėmesį į menką inteligentijos išsilavinimą – įprastai turėta omenyje užiman-čius valdininkų vietas. Pastarųjų profesinis pasirengimas ir išsilavinimas neretai neatitiko pageidaujamų cenzų, todėl nenuostabu, kad pasigirdavo siūlymai „atlaisvinti“ jų vietas stokojantiems darbo inteligentams. Spaudoje taip aiškintos šio reiškinio atsiradimo aplinkybės: kuriant nepriklausomos valstybės valdymo aparatą, labai trūko inteligentų specialistų, todėl esą net pradinį išsilavinimą turintiems asmenims teko patikėti atsakingas pareigas. Tačiau tikinta, kad ilgametės praktikos dėka pastarieji tapo rimtais specia-listais ir iš esmės nepriekaištingai atlieka savo pareigas. Perspėta, kad valdi-ninkų atleidinėjimas dėl formalios neatitikties išsilavinimo cenzui gali virsti socialine problema ir nepadės įveikti inteligentijos pertekliaus grėsmės.

³⁴ „Daugiau tiesumo“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1927-01-05, nr. 3, p. 1.

³⁵ K. J., „Inteligentinis ir juodasai darbas“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1927-02-03, nr. 27, p. 1.

³⁶ B. Kantvydis, „Rūpėtinu klausimu“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1927-05-28, nr. 113, p. 4.

Kartu konstatuotas augantis inteligentų skaičius ir jau esanti bedarbių inteligentų minia, kurią sudaro „netekę vietos valdininkai, atsargos karininkai ir baigusieji mokslus“. Nuskambėjo perspėjimas, kad tai – „rimta jėga – neatidėliojant reikia jiems duoti darbo“. 1927 m. *Ryto* dienraštyje ragindamas spręsti šią socialinę problemą straipsnio autorius buvo įsitikinęs, kad šalyje darbo užteks visiems inteligentams – tik reikia inteligentijos užimtumo klausimą spręsti racionaliai. Pavyzdžiui, siūlyta pragyvenimo šaltinį turinčią valdininkiją (valdančią žemės ūkius, kokias nors kitas gamybos priemones ar nekilnojamąjį turtą) paraginti užleisti savo vietas tiems inteligentams, kurie be valstybės tarnybos neturi kito pragyvenimo šaltinio, t. y. į valstybės tarnybą priimti tik tuos inteligentijos atstovus, kurie negali verstis kuo kitu. Daug vilčių sieta su tuo, kad inteligentai „grįš prie žemės“ – papildys ūkininkų gretas. Net siūlyta inteligentus aprūpinti žeme – kol dar nebaigta žemės reforma, kiekviename parceliuojamame dvare ar kitoje nusavintoje žemėje, kuri skirstoma bežemiams, po kelis sklypus skirti inteligentams bežemiams, o tam, kad inteligentai bežemiai įsikurtų žemės ūkyje, pastariesiems skirti ilgametės paskolas. Siūlyta sudaryti sąlygas tokius žemės sklypus įgyti visiems tiems, kurie yra baigę nemažiau kaip progimnaziją, neturi žemės ir sukūrę šeimas. Gavusieji žemę prarastų galimybę užimti apmokamą vietą valstybinėje įstaigoje. Pasak tai siūlančio autoriaus, toks inteligentijos aprūpinimas žeme esą būtų ne inteligentijai tekusi privilegija, o „tik žemės ūkio kultūrų kėlimas ir kaimų aprūpinimas inteligentais“. Tokiu būdu inteligentijos pertekliaus problemą siūlyta spręsti jos perteklių nukreipiant į kaimą ir viliantis, kad pastarieji ilgainiai sudarys pavyzdingai ūkininkaujančių, pasiturinčių ūkininkų sluoksnį, kurie savo išsilavinimo ir platesnio akiračio dėka taps kaimo modernėjimo garantu³⁷.

Siūlant inteligentams bežemiams vykstančios žemės reformos metu suteikti žemės sklypus ir paversti juos ūkininkais, ketinta vienu metu išspręsti du uždavinius – užbėgti už akių gresiančiam inteligentijos pertekliui bei tuo pat metu galvota ir apie tai, kad inteligentijos pertekliaus „nutekėjimas“ į kaimą galėtų padėti išspręsti žemės ūkio kultūros kėlimo klausimą. Tuo metu buvo konstatuojama didžiulė kultūrinė atskirtis tarp miesto ir kaimo. Manyta, kad šią atskirtį veiksmingai galėtų įveikti kaime išaugęs lietuviškos inteligentijos sluoksnis. Tikėtasi, kad inteligentijos gausėjimas kaime taps tvirta spartesnio lietuviško kaimo modernėjimo prielaida, skatinančia

³⁷ J. Norvaiša, „Lietuva žemės ūkio kraštas – yra ir inteligentams darbo“, in: *Rytas*, Kaunas, 1927-05-24, nr. 116, p. 1.

kaimą greičiau įsisavinti visus ekonominius, ūkinius ir kultūrinius pasiekimus. Įsivaizduota, kad ūkininkais tapę inteligentijos atstovai asmeniniu pavyzdžiu kaime skatintų modernias ūkininkavimo formas – gyvai parodydami pažangių ūkininkavimo formų privalumus. Siūlantieji šias idėjas pabrėždavo, kad remiasi užsienio patirtimi, pavyzdžiui, siūlė pažvelgti į Danijos žemės ūkį, kuris esą „aukštai stovi tik dėl to, kad ten inteligentai aktyviškai dalyvauja jo kėlime, ūkininkauja“. Pridurta, kad pakanka pažvelgti ir į Klaipėdos kraštą, „kur kuo ne visi ūkininkai yra baigę šokią ar tokią mokyklą“³⁸.

Rašantieji apie inteligentijos pertekliaus problemą dažnai ją siedavo su racionalaus aukštesnio nei pradinis išsilavinimo organizavimo problemomis. 1927 m. vasario mėn. P. Navardauskas *Ryte* rašydamas apie inteligentijos perteklių ir konstatuodamas kasdienį inteligentų skaičiaus Lietuvoje augimą, atkreipė dėmesį į šalyje sukurtą neracionalų aukštesniųjų mokyklų tinklą pastebėdamas, kad „steigiant progimnazijas, vidurines mokyklas ir net gimnazijas visai neatsižiūrėta į tai, iš kurio rajono galės mokiniai lankyti mokyklą. [...] Labai dažnai pasitaiko, kad progimnazijos viena nuo kitos yra už keletą kilometrų“. Neneigdamas išsilavinimo svarbos autorius ragino visuomenę pasvarstyti, ar išties vidurinės mokyklos ir progimnazijos duoda visuomenei tiek daug naudos, nes esą daug keturias ar penkias klases baigusių moksleivių grįžta ūkininkauti namo ir įgytų žinių „negali pritaikinti sodžiaus gyvenimui [...]. Eina knisti žemelės ir visos matematikos formules palengva išgaruoja iš galvos“. Straipsnio autorius siekė atkreipti dėmesį į kaimuose išsiskynusį skeptišką požiūrį į žemės ūkio mokyklas, dėl kurio ūkininkai neleidžia į jas savo vaikų³⁹.

Navardauskas konstatavo, kad ūkininkus yra sunku įtikinti, jog vaikų leidimas mokytis į žemės ūkio mokyklas būtų gerokai naudingesnis už jų siuntimą į progimnazijas ar gimnazijas. Jis ragino imtis visų priemonių populiarinti žemės ūkio ir amatų mokyklas, siūlė šalyje racionalizuoti aukštesniųjų mokyklų tinklą, mažinti progimnazijų ir gimnazijų skaičių, o vietoj jų steigti įvairias amatų, žemės ūkio mokyklas ir tuomet, jo žodžiais tariant, „sumazėtų „nedakeptų“ moksleivių skaičius, ir vietoje jų atsirastų amatininkų bei pavyzdingų ūkininkų“. Siūlė daugiau dėmesio skirti profesiniam jaunuolių orientavimui bei formuoti palankų visuomenės požiūrį į amatų ir technikos mokyklas, kurios turėtų būti pritaikytos „realiems

³⁸ *Ibid.*

³⁹ P. Navardauskas, „Mūsų sodžius ir mokyklos“, in: *Rytas*, Kaunas, 1927-02-19, nr. 40, p. 3.

gyvenimo reikalams⁴⁰ – tai prevenciškai turėjo padėti spręsti inteligentijos pertekliaus problemą.

Nors šis straipsnis, raginantis optimizuoti šalies vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų tinklą, pasirodė katalikiškame *Ryto* dienraštyje, tačiau katalikiškoje spaudoje ši problema akcentuota mažiausiai. Veikiausiai todėl, kad trečiame dešimtmetyje daug progimnazijų ir gimnazijų priklausė įvairioms katalikiškoms draugijoms, o šio tipo mokyklų tinklo optimizavimas praktikoje būtų virtęs pirmiausia katalikiškų mokyklų uždarinėjimu. Todėl katalikiška visuomenė šias mintis sutiko nuogaustadama dėl mokyklų likimo. Katalikų visuomenės veikėjas Kazys Pakštas 1928 m. *Ryte* pastebėjo, kad pirmiausia valdžia įrodinėja Lietuvai gresiantį inteligentų perteklių ir ragina retinti gimnazijų tinklą. Tuo metu jis, kalbėdamas katalikiškos visuomenės vardu, pareiškė, jog „katalikų kultūrininkai mano, kad inteligentijos Lietuvoje niekuomet negali būti per daug“, nes pasak katalikų visuomenės veikėjų kaip tik reikia siekti šalyje „kuo didžiausio lietuvių inteligentų skaičiaus, nes tikim, kad protinis ir techninis tautos apsiginklavimas labai padidina tautos galybę ir atsparumą“. Jo pastebėjimas apie tai, kad „ateinančios inteligentų kartos mažiau bijos fizinio darbo ir sodžiaus atmosferos“⁴¹, liudijo tikėjimą, kad inteligentijos perteklių, jei toks susidarytų, ateityje bus galima tiesiog nukreipti į kaimo kultūrinimą.

Reaguodamas į spaudoje pasirodančius įrodinėjimus apie Lietuvai gresiantį inteligentijos perteklių ir to sąlygotus pasiūlymus mažinti aukštesniųjų mokyklų skaičių, Pakštas ragino politinį režimą į inteligentijos pertekliaus problemą pažvelgti iš kitos pusės: palyginti, kaip auga titulinės lietuvių tautos bei tautinių mažumų atstovų inteligentų skaičius ir tik tuomet svarstyti, ar šaliai išties gresia inteligentų perteklius. Taip jis siekė užgauti jautriausią politinio režimo vietą – pastarojo nuolat deklaruojamą siekį užtikrinti titulinės tautos – lietuvių – dominavimą šalyje. Ragindamas inteligentų pertekliaus klausimą spręsti atsižvelgiant į lietuvių tautybės inteligentų skaičiaus didėjimą, jis siūlė riboti studentų į aukštąsias mokyklas priėmimą ir atsižvelgti į stojančiųjų tautybę, kad „priimamųjų procentas turėtų būt paskirstytas pagal Lietuvos tautybių procentą“. Tokiu būdu jis ragino valdžią siekti, kad lietuvių inteligentų skaičius proporcingai atitiktų šalyje gyvenančių lietuvių skaičius ar „visai teisingai lietuvių studentų procentas pakiltų nuo 68 iki 84 nuošimčių“⁴².

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Kazys Pakštas, „Universiteto reformos“, in: *Rytas*, Kaunas, 1928-06-05, nr. 125, p. 1.

⁴² *Ibid.*

Pakštas siūlė: jei prevenciškai vis dėlto būtų nuspręsta pritarti tautininkų spaudai, kad pats laikas susirūpinti gresiančiu inteligentų pertekliumi, tai jų skaičiaus augimas turėtų būti apribotas ne vien lietuvių, bet ir kitų Lietuvoje gyvenančių tautų sąskaita. Jis tikino, kad uždariant mažesniuose miesteliuose esančias lietuviškas gimnazijas, sumažės tik lietuvių tautybės inteligentų skaičius ir susiklostys paradoksali padėtis, kai mažinant lietuviškų gimnazijų skaičių realiai valdžia tik pagerins „svetimtaučių inteligentijos būvį, paliuosuodami ją nuo lietuvių konkurencijos“, todėl „bent kiek susipratusiam lietuviui negali būt priimtinas joks inteligentijos retinimo projektas, jeigu jis liečia tik vienus lietuvius, kurie ir taip jau turi mažesnę inteligentijos procentą negu kitos pas mus gyvenančios tautos“. Apeliuodamas į lietuviško nacionalizmo idealus jis pabrėžė: „Nepriklausoma Lietuva atsirado lietuviškomis pastangomis. Tad visai teisinga ir natūralu norėti mums tokio pat procento visose inteligentinėse profesijose, kokį turi Lietuvos svetimtaučiai“, todėl ir inteligentijos mažinimas šalyje turėtų prasidėti „nuo tų, kurie (nors ir savo lėšomis, tai nesvarbu) turi didžiausią gimnazistų ir studentų procentą, o ne nuo lietuvių, turinčių mažiausią moksleivijos procentą“⁴³. Pakštas siūlė inteligentijos pertekliaus problemą spręsti ribojant tautinių mažumų inteligentijos gausėjimą ir šalyje kurti sąlygas, kurios kaip tik skatintų lietuvių tautybės inteligentų gausėjimą. Šiuos pasiūlymus galima įvertinti ne tik kaip rūpinimąsi lietuvių tautybės inteligentų gausėjimu, bet ir kaip katalikiškų aukštesniųjų mokyklų gynimą. Panašius argumentus apie neva užgaunamus titulinės lietuvių tautos interesus katalikų veikėjai naudojo ir prieš kelis metus, kai nuo kairiųjų valdžios pradėtų švietimo reformų pasekmių gynė katalikiškas aukštesniasias mokyklas⁴⁴.

Trečio dešimtmečio pabaigoje valstiečių liaudininkų spaudoje konstatuojant Lietuvoje sparčiai augantį inteligentų skaičių buvo apgailėstauta, kad tai teigiamai neatsiliepia šalies ekonominiam ir kultūriniam progresui – esą „vadinamųjų inteligentų skaičius sparčiai auga, o tuo tarpu gyvenimas ne tikta nežengia pirmyn tokiu pat tempu, bet mes sukame atgal į seniai atgyventus laikus“. Taip susiklostė todėl, kad inteligentija neatsižvelgė į jai keltus kokybinius reikalavimus, „tikro inteligento vietą užima mechaniškas „proto darbo“ dirbėjas, kuris nuo „prasto žmogaus“ skiriasi tik tuo, kad turi baltas rankas ir popierinį inteligentiškumo atestatą. Šiandien formalus inteligento era. Tai yra „miesčioninko“ tipas. Jo akiratis nesiekia

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Dangiras Mačiulis, *Tautinė mokykla: Žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017, p. 28–31.

toliau jo virtuvės ir namelio Žaliajame kalne. Platūs visuomenės ir kultūros reikalai tam nerūpi. Jam vis viena kokioje tvarkoje jis gyvena⁴⁵. Ši Lietuvos žinių vedamojo konstatavimą lydėjo raginimas pasirūpinti, kad iš jaunosios kartos būtų išugdyta taip trūkstančių tikrų inteligentų. Kartu pažymėta ir kita problema – sparčiai šalyje augantis būsimų inteligentų skaičius, atkreipus dėmesį į šalyje išaugusi studentų skaičių – 1928 m. pabaigoje Lietuvos universitetą lankė jau daugiau kaip 4000 studentų. Nors studentų skaičiaus augimas skatino optimistines prognozes – „netrukus baigusiuju aukštąjį mokslą nušimtis Lietuvoje pavys tokius kraštus kaip Prancūzija, Anglija ir net Vokietija“, tačiau kartu pastebėta, kad tai nedaro teigiamos įtakos šalies ekonominio ir kultūrinio lygio kilimui. Lietuvos ypatumu laikyta tai, kad Lietuvoje išsilavinusių asmenų gausėjimo nesąlygojo reali paklausa, o švietimo sistema augo sparčiau už realų išsilavinusių asmenų poreikį visuomenėje. Todėl nuogaustauta, kad šaliai gresia toks pat inteligentijos pertekliaus pavojus, su kuriuo jau anksčiau teko susidurti latviams ir estams. Pastebėta, kad realūs šalies ekonominio ir kultūrinio gyvenimo poreikiai sąlygoja nedidelę inteligentų paklausą, o ir tai esą „beveik išimtinai valdininkija ir laisvos profesijos“. Valstybės ir savivaldų biurokratinis aparatas sukomplektuotas ir visos valdininkijos vietos užimtos, todėl realiai naujai inteligentijai lieka tik galimybė verstis „laisvomis profesijomis“, tačiau ir ši darbo rinka menka, nes žemas šalies ekonominis išsivystymas neskatina laisvųjų profesijų atstovų gausėjimo. Prognozuota, kad Lietuva netrukus susidurs su inteligentų bedarbystės problema⁴⁶.

Lietuvos žinios ragino inteligentijos pertekliaus grėsmei užbėgti už akių ir žengti prevencinius žingsnius. Pirmiausia, siūlyta inteligentų pertekliaus grėsmę plačiau svarstyti spaudoje, kad tiek besimokantis jaunimas, tiek jų tėvai ar globėjai galėtų susiorientuoti ir pasvarstyti: ar prasminga rinktis vieną ar kitą profesiją. Tokiu būdu raginta daugiau dėmesio skirti abiturientų profesiniam orientavimui. Pačią švietimo sistemą siūlyta orientuoti į tai, kad jaunuoliai įgytų profesijas, kurios būtų labiau pritaikytos praktiniam gyvenimui, pavyzdžiui, įkurti daugiau techninio, o ne bendrojo lavinimo mokyklų. Kartu siūlyta imtis priemonių, kurios leistų geriau panaudoti jau šalyje esamus „intelligentinių darbo jėgų“ resursus ir ta proga atkreiptas dėmesys į vieną, kaip manyta, Lietuvai itin būdingą žalingą praktiką, kai vienas valdininkas užima dvi ar daugiau darbo vietas. Tiek dėl darbo ko-

⁴⁵ „Intelligentai ir „intelligentai““, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1928-11-28, nr. 264, p. 1.

⁴⁶ „Opiuju klausimu“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1928-12-01, nr. 267, p. 1.

kybės, tiek siekiant įgyvendinti socialinį teisingumą reikalauta, kad vienas asmuo apsiribotų viena darbo vieta⁴⁷.

Ketvirto dešimtmečio pradžioje Lietuvos spaudoje inteligentijos pertekliaus problema prisiminta pasklidus kalboms apie numatomą valstybės tarnybos reformą, kurios metu rengiamasi optimizuoti valstybės valdymo aparatą, o valstybės tarnautojams nustatyti tam tikrus kvalifikacinius reikalavimus. Valdžia tuomet išties ėmėsi žingsnių racionalizuoti valstybės valdymo aparatą. 1930 ir 1935 m. prie Finansų ministerijos buvo sudaryta komisija, kuri turėjo išanalizuoti padėtį ir vyriausybei pateikti pasiūlymus, kaip optimizuoti ir pagerinti biurokratinio aparato veiklą⁴⁸. 1930 m. vasario mėn. *Ryto* straipsnyje, nagrinėjančiame valdininkų kvalifikacijos ir darbo organizavimo klausimus, teigta, kad valstybės tarnybai buvo parenkami šiam darbui nepasirengę asmenys: „kiekvienas inteligentiškesnės išvaizdos žmogus, nežiūrint nei jo tautybės, nei pilietybės, nei pagaliau bendro išsilavinimo, buvo sodinamas į atsakingas vietas ir pavedamas svarbus, profesinio išsilavinimo reikalaujantis darbas“, todėl valstybės tarnyboje dominuoja profesinio pasirengimo ir iniciatyvumo stokojantys valdininkai. Apie inteligentijos, ypač kvalifikuotos inteligentijos, perteklių kalbėti dar anksti, o pati inteligentijos pertekliaus problema esanti iš esmės dirbtinė, nes ją esą ypač akcentuoja tik „vienas kitas valdininkas, netekęs dėl savo menko pasiruošimo vietos arba nujausdamas, kad jo dienos jau suskaitytos“. Numatomą valstybės tarnybos pertvarką raginta įgyvendinti dėmesingiau pažvelgiant į valdininkijos profesinį pasirengimą ir iš priimamų į valstybės tarnybą valdininkų reikalauti atitinkamos profesinės kvalifikacijos, o jos stokojančius įstatymų keliu atleisti⁴⁹.

Netrukus, antrinant *Ryto* publikacijai, tame pačiame dienraštyje pasirodė rašinys, pratęsiantis svarstymus apie valdininkiją ir inteligentijos perteklių. Čia teigta, kad tariamu inteligentijos pertekliumi pradėjo skūstis „buvę tamsūs kraštai, kurie po karo sukūrę nepriklausomas valstybes pasigamino šiek tiek inteligentijos“, tačiau šia problema nesiskundžiama Anglijoje, Prancūzijoje ar Vokietijoje, nes „dabartinių laikų dvasia reikalauja, kad kiekviena tauta kuo labiau progresuotų visose srityse. Pergalė teks labiausiai pažangiai tautai“. Lietuvoje tegalima kalbėti tik „apie „inteligentinių

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Alvydas Raipa, Vainius Smalskys, „Tarpukario Lietuvos valdininkų įvaizdis ir jų veiklos efektyvumo problemos“, in: *Viešoji politika ir administravimas*, Vilnius, 2003, nr. 6, p. 77.

⁴⁹ M. Šs., „Kur pažanga?“, in: *Rytas*, Kaunas, 1930-02-14, nr. 37, p. 5.

rėksnių ir psichopatų“ perteklių“, nes kvalifikuotų savo srities profesionalų ir išsilavinusios inteligentijos šalyje kaip tik trūksta ir jei Lietuva nenori likti nekultūringa valstiečių tauta, ji turi susirūpinti inteligentijos ugdymu. Rašinio autorius pritardamas nuomonei, kad Lietuvoje reikia tobulinti valstybės valdymo aparatą ir valdininkijos kompetenciją, neragino atleidinėti senuosius valdininkus, kuriems nors ir trūksta kvalifikacijos, tačiau jie lojaliai tarnauja nuo valstybės sukūrimo pradžios. Jis kvietė pasvarstyti, kaip būtų galima išspręsti valdininkijos klausimą, nesukeliant socialinės įtampos. Siūlė neklaidinti visuomenės kalbomis apie šalyje esantį inteligentijos perteklių, bet „pagalvoti apie planus kaip lietuvių padaryti tikru savo turtu šeimininku“, ir pastebėjo, kad šiuo metu šalyje „visur vis geresnes vietas turime užleidę svetimtaučiams“⁵⁰. Tokiu būdu įrodinėta, kad Lietuvoje realaus inteligentijos pertekliaus nėra, o jei žemiausiuose valdininkijos sluoksniuose netrūksta lietuvių tautybės tarnautojų, tai dar nereiškia, jog lietuviai užima dominuojančias pozicijas Lietuvos inteligentijoje. Raginta pirmiausia galvoti kaip sustiprinti lietuvių tautybės inteligentų pozicijas.

1932 m. liepos mėn. *Ryte* pastebėta, kad Lietuvoje jau ne pirmą kartą viešumoje įsisiūbuoja diskusija inteligentų pertekliaus klausimu, nerimaujant dėl „inteligentų proletarų bedarbių“, kurių esą jau vienas kitas atsirado. Teigta, kad kalbantys apie inteligentų perteklių tik gąsdina vaikus į mokslą leidžiančius tėvus ir sukelia pastarųjų abejones ar vietoj mokslo „ne geriau juos visus palikti namie prie arklų ar kitokio darbo“. Straipsnio autorius pareiškė, kad apie Lietuvoje esantį inteligentų perteklių kalbėti dar anksti, o atsiradęs vienas kitas bedarbis inteligentas dar nereiškia, jog tai aštri ir neatidėliotino sprendimo reikalaujanti problema, visa tai liudija ne realų inteligentų perteklių, o „tik tam tikras nenormalias šių dienų sąlygas“. Šis teiginys buvo grindžiamas duomenimis apie valstybinėse ir privačiose gimnazijose dirbančių mokytojų išsilavinimą: 1931–1932 mokslo metais iš gimnazijose dirbusių 946 mokytojų aukštąjį išsilavinimą turėjo tik 337 – beveik du trečdaliai mokytojų buvo be aukštojo išsilavinimo. Atkreiptas dėmesys, kad privačiose gimnazijose mokytojų išsilavinimo cenzas gerokai aukštesnis negu valstybinėse. Teigta, kad pagrindinė problema yra ne inteligentų perteklius, o konkurencijos užimti inteligentams skirtas pareigas nebuvimas – jei egzistuotų reali konkurencija, tai apie inteligentijos perteklių apskritai nereiktų kalbėti, nes „daugelis tų, kurie dabar vis dėlto laikosi ne savo vietose, esant konkurencijai ir reikalaujant iš jų atitinkamo cenzo,

⁵⁰ A. I-tis, „Ar neklaidingai manoma?“, in: *Rytas*, Kaunas, 1930-02-20, nr. 42, p. 2.

būtų priversti imtis darbo pagal savo pašaukimą ir išsilavinimą“. Siūlyta su „inteligentiniu darbu“ susijusius kadru klausimus reglamentuoti įstatymiškai, kad būtų įdarbinami geriausiai pareigoms pasirenge kandidatai. Be to, motyvuojant teisingumo principu, siūlyta į valstybės tarnybą užkirsti kelią tiems, kurie jau turi pragyvenimo šaltinį – „kad visi tie ūkininkaičiai, sėdį ne savo vietose, vėl grįžtų atgal į sodžių prie savo darbo, o jų vietas atiduoti tiems, kurie jų tikrai reikalingi ne dėl tuščio ponavojimo dėl būtino duonos kąsnio“. Kartu perspėta, kad jei į valstybinę tarnybą asmenys bus atrenkami ne įvertinus jų profesinį pasirengimą, o vadovaujantis asmeninėmis darbdavio simpatijomis ar politiniais išskaičiavimais, tai išties „inteligentų bedarbių greit sulauksime ne vieną kitą kaip dabar yra, bet ištisis būrius“⁵¹.

1930–1932 m. katalikiškoje spaudoje akcentuotas ne inteligentijos perteklius, o jos stoka – tai buvo susiję su valdžios sukeltomis katalikiškos inteligentijos ugdymo problemomis. Tautininkų valdžia siekė minimalizuoti Katalikų Bažnyčios įtaką švietimo erdvėje ir katalikiškos inteligentijos įtaką visuomenėje. Ryškiausiai tautininkų politikos žingsniais šia kryptimi aukštesnėse mokyklose buvo moksleivių ateitininkų organizacijos uždraudimas ir aukštesniųjų katalikiškų mokyklų veiklą varžančios priemonės⁵². Vienintelė pasaulietinės katalikiškos inteligentijos su aukštuoju išsilavinimu ugdymo vieta buvo Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultetas, kurio absolventai dažnai tapdavo gimnazijų mokytojais. Po 1931 m. rudens semestro valdžios atliktos Teologijos-filosofijos fakulteto reformos jame neliko Humanitarinio skyriaus, o etatinės vietos fakultete neteko maždaug pusė dėstytojų. Lietuvos episkopatas ir katalikų visuomenės veikėjai ėmėsi kurti alternatyvią aukštąją mokyklą – Lietuvos katalikų universitetą, tačiau 1932 m. numatyta šio universiteto atidarymą valdžia uždraudė⁵³. Taigi teigdami inteligentijos šalyje stygių, katalikų veikėjai kartu gynė ir katalikiškos inteligentijos teisę egzistuoti.

Ketvirtame dešimtmetyje *Ryto* dienraštyje ne kartą nuskambėjo mintis, kad inteligentijos perteklius iš esmės yra dirbtinė problema, o dėl to pirmiausia nuogaustauja tas, kuris „per apsirikimą atsitūpęs į šiltą gūžtą, šian-

⁵¹ P. Antanaitis, „Dėl inteligentų pertekliaus“, in: *Rytas*, Kaunas, 1932-07-27, nr. 151, p. 1.

⁵² Plačiau žr. Dangiras Mačiulis, *op. cit.*

⁵³ Aivaras Jakulevičius, „Teologijos-filosofijos fakultetas Vytauto Didžiojo universitete 1922–1940 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2005, t. 26, p. 196–197.

dien bijo pertekliaus, savo šešėlio“, ir pastebėta, kad į valstybės tarnybą asmenys dažnai patenka įvairių protekcijų dėka. Siūlyta atsisakyti egzistuojančios praktikos, kai vienas asmuo užima kelias tarnybos vietas vienu metu, rengti konkursus užimti pareigas ir į valstybės tarnybą priimti tik atitinkamo išsilavinimo asmenis⁵⁴.

Katalikiškoje spaudoje įprastai inteligentijos pertekliaus problema sieta su inteligentijos išsilavinimo ir pasirengimo savo misijai problema. 1933 m. intelektualiam katalikiškame *Židinio* žurnale, nagrinėjant inteligentijos pertekliaus klausimą, siūlyta daryti raiškia takoskyrą tarp inteligentijos ir „šiaiip jau diplomuotų ar bent šiek tiek pamokytų žmonių“. Teigta, kad „tikrosios inteligentijos, aukštesnės ir tikrąja prasme šviesuomenės“ nė viena šalis neturi ir negali turėti per daug, nes „argi gali skųstis tuo, kad tikrai kūrybiškų žmonių skaičius didėja, kad tuo pačiu kūrybinės tautos galios išplėtojimas, kad dėl to gali žydėti jos mokslas, menas ir kitokios kultūrinės gėrybės“. Tokiu būdu į inteligentijos pertekliaus problemą raginta pažvelgti diferencijuotai: patį inteligentijos sluoksnį dalijant į dvi grupes – į intelektualus, t. y. tuos, kurie produkuoja idėjas, jas skleidžia ir formuoja tautos elitą, ir vadinamuosius „protinio darbo eilinius“ ar, straipsnio autoriaus žodžiais, „inteligentiją kasdienine prasme“, kurios atstovai „šiokių ar kokių būdu yra išėję mokslus, įsigiję diplomus ir reiškia pretenzijų gauti atitinkamą tarnybą“. Pabrėžta, kad valdininkijos atstovai „į aukštesnę inteligentijos sąvoką dar nebūtinai turi įeiti“, o „inteligentija ir miesčionija, kurios žymių galime rasti ir valdininkijoje, yra du skirtingi dalykai“. Inteligentais siūlyta laikyti ne tuos, kurie formaliai išsiskiria aukštesniu mokslo cenzu, o tuos, kurie išsiskiria kūrybiniais gebėjimais. Pasak autoriaus, jei būtų atlikta tokia takoskyra tarp inteligentijos ir miesčionijos, tai taptų akivaizdu, kad „tikri inteligentai yra labai retos žvaigždės“, o Lietuvoje, kur reikia „atsispirti visoms svetimųjų įtakoms, sugriauti paveldėtų blogybių tvirtoves“ ir įveikti kultūrinį atsilikimą bei pasivyti „žymiai toliau už mus nužygiavusias tautas“, tikrosios inteligentijos stygius yra net akivaizdus. Tokiu būdu manyta, kad jei inteligentijos pertekliaus klausimas nebus sprendžiamas vadovaujantis tik formaliais išsilavinimo cenzo kriterijais, tai Lietuvoje dar ilgai nereikės baimintis inteligentijos pertekliaus: „drąsiai tvirtinti, kad dar visą eilę metų mūsų mokyklos galės produkuoti darbininkus ir tai nebūsime dar visų spragų užkamšę, visų pozicijų užėmę, t. y. dar ne visur stovės reikiamo mokslo ir išsilavinimo žmonės“. Tačiau kartu pažymėta ir tai,

⁵⁴ A. K., „Dėl inteligentų pertekliaus“, in: *Rytas*, Kaunas, 1934-01-25, nr. 20, p. 2.

kad „becenzių ir paskubomis ceną įgijusių žmonių, mes turime dar labai daug“. Taigi esmine regėta ne inteligentijos pertekliaus problema, o „kad iš tikrųjų patys geriausi žmonės galėtų iškilti, kaip iš tos visos masinės galėtų reikštis tie, kurie daugiausiai toje ar kitoje vietoje gali padaryti“⁵⁵.

Pirma inteligentijos pertekliaus problemos sprendimo priemone buvo įvardyta reali inteligentų konkurencija, „kuri viena tik gali atidaryti duris talentams ir gabumams“, įveikti egzistuojantį protekcionizmą. Tvirtinta, kad jei inteligentijos atstovai būtų aprūpinami darbu, atsižvelgiant į jų išsilavinimą ir realius profesinius gebėjimus, tai paaiškėtų, jog „nebe taip baisus atrodo tas tariamas inteligentijos perteklius, nes tik iš didelio skaičiaus diplomuotų bei cenzuotų žmonių galės išsiskirti tie, kurie iš tikrųjų galės sudaryti pilną kūrybinių galių mūsų tautos inteligentiją“. Inteligentijos pertekliaus klausimą siūlyta spręsti darant takoskyrą tarp vadinamųjų intelektualaus darbo profesionalų ir protinio darbo juodadarbių. Kaip gero-kai rimtesnė ir aktualesnė problema regėtas kitas klausimas: ką reikėtų padaryti, kad Lietuvos mokyklos „iš tikrųjų daugiau inteligentijos aukštesne prasme produkuotų“, tačiau tuo pat metu pripažinta, jog tai esą jau mokyklos ar net visos švietimo sistemos reformos klausimas⁵⁶.

Po pusmečio *Ryte* J. Miknevičius tikino, kad žvelgiant objektyviai, Lietuvoje yra ne inteligentijos perteklius, o jos trūkumas: „galbūt turime perteklių inteligentų, norinčių mažai dirbti, imti didelę algą, prabangiškai gyventi ir į visuomenės reikalus pro pirštus žiūrėti, bet niekuomet nebus per daug inteligentų, pasiryžusių dirbti pozityvų darbą ir pasirengusių tarnauti visuomenei“. Jis teigė, kad Lietuvoje išties gali būti tik tokių inteligentų perteklius, kurie vos spėję baigti gimnaziją, patys tampa gimnazijos mokytojais ar baigę vos keturias klases yra paskiriami policijos nuovados viršininkais. Jo manymu, tokia padėtis, kai atsakingas pareigas užima žemo išsilavinimo asmenys, liudija tik vieną – išsilavinusios inteligentijos stoką. Todėl svarstydamas galimybes visus inteligentus aprūpinti darbu, jis siūlė šalyje įvykdyti nuosaikią valstybinio valdymo aparato reformą ir atkreipė dėmesį į tai, kad, pavyzdžiui, Vokietijoje aukštąjį mokslą baigę asmenys užima tokias vietas, kurias Lietuvoje „yra monopolizavę keturklasiai iki abiturientų“. Visuomenės dėmesys buvo atkreiptas į lietuvių amatininkų, teisininkų, technikų ir verslininkų trūkumą. Atrenkant kadrus valstybės tarnybai, straipsnio autorius siūlė vadovautis „laisvosios konkurencijos

⁵⁵ „Mokykla ir auklėjimas“, in: *Židinys*, Kaunas, 1933, nr. 11, p. 421–424.

⁵⁶ *Ibid.*

principu“, kuris garantuotų, kad šias vietas užimtų gambiausi ir geriausiai pasirengę tarnybai asmenys. Be to, Miknevičius atkreipė dėmesį į esminį skirtumą tarp sostinės ir provincijos, todėl siūlė sudaryti sąlygas, „kad inteligentija galėtų brautis provincijon, liaudin“, kur esą „didžiuliai darbo plotai“, o ji galėtų „įrodyti savo gabumus, parodyti talentą ir visuomenišką, tautišką ir valstybišką susipratimą“⁵⁷. Remiantis Černiausko tyrimais galima pridurti, kad bedarbiai inteligentai, kurių didžioji dalis buvo Kaune, iš tiesų galėjo rasti darbą mažesniuose miestuose ir miesteliuose, tačiau daugumos tokia galimybė nedomino⁵⁸.

Ar bedarbiai inteligentai liudija inteligentijos perteklių? Miknevičius nebuvo pirmasis, kuris atkreipė dėmesį į inteligentijos trūkumą provincijoje. Jau anksčiau *Ryte* buvo konstatuotas inteligentų perteklius sostinėje ir jų stygius provincijoje. Pastebėta, kad laikinąją sostinę tapęs Kaunas tapo itin palankia vieta inteligentijos formavimuisi ir telkimuisi bei patraukliausia vieta inteligentijai gyventi. Taip pat pažymėta, kad jei Kaune jau esama bedarbių inteligentų, tai jų stygius provincijoje tampa vis didesnis: „per ištisis 15 metų liaudis išleido gausingą būrį inteligentų, bet atgal grįžtančių susilaukė labai mažą procentą. Padaryta skriauda reikia atlyginti“. Inteligentijos stokos provincijoje klausimas buvo aktualizuotas neatsitiktinai, nes pastaroji laikyta vienintele jėga, galinčia paskatinti kultūrinį provincijos progresą. Įrodinėta, kad jei išties norima kultūrinio provincijos progreso, tai reikia, jog ten atsirastų atitinkamo išsilavinimo ir pasirengimo asmenų, kurie galėtų „su padvigubinta energija imtis masių kultūrinimo, kad prie jos prieitų asmens kultūrinimo mokykla ir kad suprastų dabartinės kultūros laimėjimus“. Provincijos masių švietimas reikalauja didelio būrio inteligentų, „kuriuos ir reiktų iš Kauno „kolonizuoti“ į provinciją“. Nors ir pripažinta, kad klausimas, kaip inteligentų perteklių iš Kauno perkelti į jų stokojančią provinciją, lieka neatsakytas, tačiau vis tiek neišvengiamai teks galvoti ir ieškoti būdų, kaip „sugrąžinti iš miestų į kaimus ir miestelius dalį inteligentų“. Svarstyta, kad vienas iš būdų galbūt galėtų būti išsilavinimo cenzo tarnaujantiems valstybės ar savivaldybės įstaigose padidinimas⁵⁹.

Svarstant būdus, kaip būtų galima užkirsti kelią inteligentijos pertekliaus grėsmei, nuskambėjo pasiūlymas riboti priėmimą į aukštąsias mo-

⁵⁷ J. Miknevičius, „Inteligentijos perteklius Lietuvoje“, in: *Rytas*, Kaunas, 1934-05-02, nr. 99, p. 5.

⁵⁸ Norbertas Černiauskas, *op. cit.*, p. 261.

⁵⁹ A. Lumbeliškis, „Inteligentų dislokacija“, in: *Rytas*, Kaunas, 1934-02-24, nr. 45, p. 6.

kyklas. Miknevičius *Ryte* tokius siūlymus pavadino trumparegiškais, nes Lietuva ir taip atsilieka „nuo kultūringų valstybių“. Apeliuojant į lietuvių tautinius jausmus, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad daug inteligentijos darbo vietų užima svetimšaliai, net „veikiančios pas mus pramonės įmonės atiduoda geresnes vietas svetimšaliams“, o Klaipėdos krašte „ne vien privatiniai asmenys, bet ir autonominė valdžia atiduoda visas pirmenybes svetimšaliams. Tuo tarpu lietuviams belieka tik valstybinė tarnyba“. Jis įrodinėjo, kad Lietuvoje gausu svetimšalių medikų, inžinierių, mokytojų ir net valstybinių įstaigų tarnautojų, o nemaža dalis Lietuvoje esančių bedarbių inteligentų ir atsirado tik dėl svetimšalių sukeltos konkurencijos. Jei šalyje „valstybinio aparato priemonėmis“ nebus imtasi veiksmų įmonių savininkus ar rangovus priversti naudotis „tautinėmis Lietuvos pajėgomis“, tai trūkstančių specialistų Lietuva niekada ir neturės: „Lietuva turi mokyklas, kurios ruošia specialistus, bet pastarieji neįgis niekuomet reikiamos praktikos, jei svetimšaliai užims aktingiausias vietas produkcijoje“. Raginta imtis priemonių, ginant šalies darbo rinką nuo svetimšalių inteligentų⁶⁰. Pastebėtina, kad šiuo 1934 m. nuskambėjusiu pasiūlymu varžyti svetimšalių darbo veiklą valdžia netrukus pasinaudojo⁶¹, tačiau tai padarė ne dėl to, jog klausė opozicinės spaudos patarimų.

Po ilgesnės pertraukos apie inteligentų perteklių *Lietuvos žinios* prabilo ketvirto dešimtmečio viduryje, kai dienraštyje pabandyta atkreipti visuomenės dėmesį į bedarbių inteligentų klausimą. 1935 m. lapkričio mėn. *Lietuvos žinios* bedarbių inteligentų klausimą pavadino pribrendusiu ir konstatavo, kad realių žingsnių šio klausimo sprendimui nepadaryta, o bedarbių inteligentų daugėja ir jų skaičius ypač išauga artėjant žiemai, nes tuomet „bendrai pragyvenimas pasunkėja, šitas klausimas neatidėliotinai darosi svarstytinas“. Priminus šalyje egzistuojančią gyvūnų globos draugiją ir kitas draugijas, įgyvendinančias įvairiausias globos misijas, paraginta lygiai taip pat pasirūpinti žmonėmis, „iš kurių, galbūt, pasityčiojo nedėkingas gyvenimas ir kuriuos likimas nubloškė į „Les Miserables““. *Lietuvos žinias* jau buvo pasiekusi informacija apie Kaune įsikūrusią draugiją, kuri rūpinasis bedarbiais inteligentais. Pastebėta, kad sumanymas yra gražus, tačiau problemą būtina spręsti iš esmės neatidėliojant. *Lietuvos žinios* inteligentų bedarbystės problemą siūlė spręsti vadinamojo „darbo racionalizavimo“ keliu – darbą suteikti šeimoje pirmiausia vienam asmeniui. Retoriškai

⁶⁰ J. Miknevičius, *op. cit.*, p. 5.

⁶¹ Norbertas Černiauskas, *op. cit.*, p. 262.

klausta: „Ar tikslu, kai vienas, turėdamas nuosavus kelių aukštų namus, pats sėdi įstaigoj, o jo žmona kokiam nors banke iš nuobodumo tarnauja kavininke. Tuo tarpu kitas kuris, gal daugiau sielos įdėtą į tą darbą, bet vaikšto nuplyšusiais kulnim“. Siūlyta, kad darbo biržos, suteikdamos darbą bedarbiams inteligentams, taip pat pirmiausia atsižvelgtų į pastarųjų šeimyninę padėtį ir pirmiausia darbą gautų tie, kurie neturi kas juos išlaiko⁶².

Netrukus spaudoje pasirodė daugiau informacijos apie Kaune įsikūrusią ir pradėjusią veikti bedarbiams inteligentams remti draugiją. Šios draugijos steigimo iniciatoriai buvo atsargos pulk. leit. Pranas Kaunas, Petras Ruseckas, Sušinskas, G. Kasakaitis ir kiti. Draugijos pirmininku buvo išrinktas Kaunas, vicepirmininku tapo darbo inspektorius J. Grabauskas. 1935 m. lapkričio 21 d. *Ryte* teigta, kad įvyko jau keli draugijos posėdžiai, o ji pati pradėjo bedarbių inteligentų registraciją, tačiau prieš tai svarstė pačią „inteligento“ sąvoką, „kad būtų galima žinoti, kuriais bedarbiais pirmoj eilėj reiktų rūpintis“. Pastebėta, kad draugijos darbo baras esąs pakankamai platus, nes „jaučiamas inteligentų perteklius, o inteligentų bedarbių būtis yra ypač aštri“. Draugija skelbė pirmiausia sieksianti pasirūpinti ne materialinės paramos bedarbiams teikimu, o darbo vietomis – „sudarant progą pačiam užsidirbti pragyvenimui“. Draugija ketino tarpininkauti ieškant darbo vietų ir net kurti naujas darbo įmones, ieškoti galimybių bedarbius inteligentus aprūpinti pigiais pietumis ir nakvynėmis. Tarp sumanymų buvo „darbo dvaro“ kūrimas – ketinta įsigyti dvaro centrą ir jame įkurdinti bedarbių inteligentų koloniją, kuri verstųsi žemės ūkiu⁶³. Pridursime, kad „darbo dvaras“, kaip ir daugelis kitų sumanymų, liko tik planuose, o ypatingais pasiekimais ši draugija pasigirti negalėjo.

1936 m. sausio mėn. *Ryte* buvo pastebėta, kad galima sutikti su teiginiu, jog Lietuvoje nėra inteligentijos pertekliaus, tačiau tuo pat metu tenka pripažinti faktą apie esančius bedarbius inteligentus. Priminta, kad 1936 m. sausio mėn. vien tik Kauno darbo biržoje užsiregistravo apie 130 bedarbių inteligentų, o apie 200 bedarbių užsiregistravo draugijoje inteligentams remti. Konstatuota, kad galimybės inteligentus aprūpinti darbu mažos, nes „inteligentų darbininkų poreikavimas yra nedidelis“ ir miesto savivaldybės pastangos rasti darbą inteligentams buvo ne itin sėkmingos, sėkmingiau sekėsi tik draugijai inteligentams remti, kuri jau tarpininkavo keletui

⁶² Jonas Vilijus, „Inteligentų bedarbių klausimu“, in: *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1935-11-09, nr. 257, p. 7.

⁶³ „Inteligentams bedarbiams pirks dvarą“, in: *Rytas*, Kaunas, 1935-11-21, nr. 267, p. 7.

stambesnių specialistų ieškančių firmų⁶⁴. Dera pažymėti, kad Kauno miesto savivaldybė taip pat bandė spręsti bedarbių inteligentų problemą – pirmiausia sunkesniu žiemos metu. 1937 m. vasarą teigta, kad praėjusią žiemą dauguma Kaune gyvenančių bedarbių inteligentų buvo įdarbinta įvairiuose miesto savivaldybės skyriuose, tačiau vėliau dauguma jų buvo atleista. Spauldoje itin kritiškai vertinta darbo biržos teikiama pagalba. Bedarbis inteligentas į *XX amžiaus* dienraščio korespondento klausimą, kodėl nesikreipia pagalbos į darbo biržą, sarkastiškai atsakė: „Vienintelė nauda, kad tenai žmogus turi progą pasisakyti, kur gimei, kiek metų gyveni Kaune, kokius mokslus baigėi ir biografines smulkmenas. O visiems apie darbo gavimą nesvajok“⁶⁵.

Spauldoje teigta, kad bedarbių inteligentų atsiradimą sąlygojo visa eilė priežasčių. Pirmiausia įvardyta ekonominė krizė, palietusi nemažai įmonių, o šios buvo priverstos atleisti dalį tarnautojų. Konstatuota, kad ekonominė krizė palietė ir studentiją, nes tėvai nebegalėjo finansiškai remti studijuojančių vaikų, šie buvo priversti nutraukti studijas ir ieškoti pragyvenimo šaltinio, tačiau paieškos buvo nesėkmingos ir jie papildė bedarbių inteligentų gretas. Pripažinta, kad tarp bedarbių inteligentų yra ir „žmonių, iškrypusių iš normalaus gyvenimo kelio, reikalingų ne tik medžiaginės, bet ir moralinės paramos“ – tokiais įvardyti „alkoholikai, apsileidėliai, narkotikai ir kiti žmonės, kuriems teko pergyventi įvairios nelaimės“. Tačiau manyta, kad labiausiai bedarbių inteligentų atsiradimą paskatino „klaidinga visuomenės nuomonė, esą inteligentui nedera imtis amato“, todėl jaunimas nori tik „baltą“ darbą dirbti“⁶⁶. Tokiu būdu pagrindine inteligentijos pertekliaus ir nedarbo priežastimi laikyta jaunimo profesinio orientavimo stoka šalyje.

Ketvirto dešimtmečio viduryje ir antroje pusėje dienraščiuose *Lietuvos žinios*, *Rytas* ir *XX amžius* pasirodžiusiose publikacijose, kuriose konstatuotas inteligentijos perteklius ir bedarbių inteligentų problema, valdžiai buvo prikišama, kad ji nesirūpina bedarbiais inteligentais, nors šis klausimas esąs „platus, subrendęs ir reikalingas skubaus susirūpinimo“⁶⁷. Valdžia į tai atsakė 1937 m. spalį *Lietuvos aide* patalpindama „skaitytojo nuomonę“, kur priekaištai valdžiai buvo įvertinti kaip opozicinės spaudos bandymas „kelti

⁶⁴ P. K., „„Vargingieji“ – inteligentai bedarbiai“, in: *Rytas*, Kaunas, 1936-01-15, nr. 11, p. 3.

⁶⁵ J. M., „Inteligentai bedarbiai apie save“, in: *XX amžius*, Kaunas, 1937-08-06, nr. 176, p. 5.

⁶⁶ P. K., *op. cit.*, p. 3.

⁶⁷ *Ibid.*

nepasitenkinimą, nors tam nėra kartais nė mažiausio pagrindo“. „Skaitytojas“ įrodinėjo, kad bedarbių inteligentų klausimą aktualizuojanti opozicinė spauda bando nepagrįstai įtikinti visuomenę politinio režimo neveiklumu ir negebėjimu spręsti bedarbių inteligentų klausimą. Atmesdamas kaltinimus dėl valdžios neveiklumo ar net abejingumo bedarbiams inteligentams, *Lietuvos aidas* pirmiausia bandė visuomenei įrodyti, kad dėl bedarbystės yra kalti patys inteligentai pareikšdamas: „Jei pažvelgtume kiekvieno bedarbio inteligento biografiją, tai pamatytume, kad bedarbių inteligentų kadra, bent devyniasdešimt nuošimčių sudaro buvę įvairių privatiųjų ir valdžios įstaigų tarnautojai ir valdininkai, atleisti už savo aplaidumą ir ypač už girtavimą ir atleisti jau nebe po pirmą kartą, o nemaža dalis atsirasčių tokių, kurie turbūt ir patys nebežino kiek kartų jie buvo pašalinti iš tarnybos ir vėl priimti ir vėl pašalinti už nepalaujamą palaidumą bei girtavimą“. Valdžia bandė įrodyti, kad bedarbių inteligentų klausimas nėra toks aktualus, o bedarbystę pirmiausia sąlygoja pačių inteligentų aplaidumas ir nesirūpinimas savo ateitimi: „Juk jie turėjo tarnybas, tad ir lėšų galėjo susirasti, ir jei būtų švietęsi, o ne ulioję, tai šiandien tikrai būtų inteligentai besą. Reikėjo tik noro ir tvirtos valios. Bet... Nei vieno, nei antro nebuvo. Kas dieną vis labiau moraliai gniužo, smuko žemyn, kol pagaliau visiškai atsidūrė gatvėje bedarbiais“. Visuomenei pirštas požiūris, kad dauguma bedarbių inteligentų yra „visiškai nudvasėję žmonės“ ir jie yra ne bedarbiai inteligentai, o „daugiau daugiausia [...] paprasčiausi bedarbiai“, tačiau nežiūrint to valdžia jais vis tiek rūpinasi ir rodo išskirtinį dėmesį – bedarbius inteligentus registruoja atskirai ir stengiasi rasti jų kvalifikaciją atitinkantį darbą. Tuo pat metu įrodinėta, kad „tikrųjų inteligentų bedarbių pas mus iki šiol, galima sakyti, iš viso nėra“, nes esą kiekvienas, „baigęs bet kurį specialų mokslą, jeigu yra rimtas žmogus, visada susiranda atitinkamą darbą ar tarnybą“, ir pridurta, kad Lietuvos „valstybė yra palyginti dar labai jauna ir tebepergyvena savo vidutinį augimą – plėtojimasi ir brendimą visose valstybės gyvenimo srityse (pramonėje, žemės ūkyje, švietime), o ryšium su tuo vis atsiranda naujo darbo ir naujų tarnybų, todėl sveikasis inteligentų prieauglis dar ilgą laiką nebus darbų bado“⁶⁸.

Černiausko atlikti nedarbo Lietuvoje tyrimai rodo, kad valdžia bandė spręsti bedarbių inteligentų problemą ir šiai bedarbių kategorijai, lyginant su paprastais darbininkais, net buvo linkusi tiesti didesnę para-

⁶⁸ M. K., „Apie inteligentus bedarbius“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1937-10-16, nr. 472, p. 7.

mą⁶⁹. Valdžios spauda pripažino bedarbių inteligentų egzistavimą, tačiau inteligentijos pertekliaus problemą ar rimtą bedarbystės grėsmę iš esmės neigė. Į retorišką klausimą, ar gali būti Lietuvoje inteligentų perteklius, 1938 m. lapkričio mėn. *Lietuvos aidas* atsakė: „Mes šviesių žmonių, pilna prasme inteligentų, dar daug kur pasigendame“. Kartu pabrėžta, kad užsibrėžtam siekiui „plėsti ir kultūrinti žemės ūkį, verslus, amatus“, „plėsti dvasinės kultūros sritį“ reikia labai daug išsilavinusių žmonių, todėl net būtų idealu, „kad kiekvienas ūkininkas, kiekvienas darbininkas, prekijas, amatininkas – būtų šviesus žmogus – aukščiau pasakyta prasme – inteligentas“. Svarstant klausimą, kur glūdi pavojai atsirasti inteligentijos pertekliui, buvo pastebėta, kad inteligentų ugdyme pagrindinį vaidmenį atlieka švietimo sistema, nes „bloga mokykla gali sutrukdyti tautos šviesinimą ir sudaryti sąlygas „inteligentų proletariatui“ rasti“. Buvo įvardytos aplinkybės, kai švietimo sistema gali skatinti inteligentų pertekliaus atsiradimą. Teigta, kad pirmiausia taip atsitinka tada, kai šalies švietimo sistema neatliepia krašto poreikių – nerengia tokių specialistų, kokių šaliai trūksta. Antras švietimo sistemos trūkumas – „blogi visų rūšių mokyklų lavinimo bei auklėjimo metodai“, kai mokykla neugdo mokinių iniciatyvumo ir savarankiškumo. Kaip trečias trūkumas įvardytas „pašaukimo klausimas“ – savalaikio profesinio orientavimo stoka mokyklose, nes yra daug „asmenų ilgą laiką vienokioje ar kitokioje mokykloje mokiusis, o vėliau prie pasiruošto darbo nepritapus“, kurie „pašaukimo neatspėję, nesugebėję prisitaikinti taip pat gausins „šviesiojo proletariato“ eiles“. Tad išvadoje pabrėžta: jei jau bandoma kelti inteligentų pertekliaus klausimą, pirmiausia jį reikėtų sieti su švietimo sistemos trūkumais, nes „gerai organizuota auklėjimo ir mokymo atžvilgiu mokykla, pritaikinta gyvenimo, niekad os šviesos per daug neduos“. Užbėgant už akių galimai švietimo sistemos ir esamos lietuviškos mokyklos kritikai pareikšta, kad išvardytos švietimo sistemos ydos, skatinančios inteligentijos perteklių, yra svetimos Lietuvai: „Mūsų mokyklų organizacija stovi ant tikrojo kelio, todėl jie paruoš ir tinkamus lietuviško gyvenimo kūrėjus“⁷⁰. Siekdamas sumenkinti inteligentų nedarbo problemą, valdžios oficiozas pirmiausia įrodinėjo, kad inteligentų „kurie patys nepajėgtų susirasti darbo, yra labai mažai“. Visuomenei piršta mintis, kad „inteligentai bedarbiai – gyvenimo palaužti žmonės“. Taip skambėjo net vieno

⁶⁹ Norbertas Černiauskas, *op. cit.*, p. 264–266.

⁷⁰ Vytautas Augaitis, „Ar gali būti Lietuvoje inteligentų perteklius?“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1938-11-11, nr. 512, p. 3.

straipsnio antraštė. Jame pasakotos istorijos apie „plačiai gyvenusi“ ir tur- tus praradusi dvarininką ar gerą praktiką turėjusį gydytoją, kuris dabar yra „morfinistas ir alkoholikas“, buvo skirtos įtikinti visuomenę, kad įprastai darbo neturintys inteligentai – tai pirmiausia dėl savo ydų visuomenės už- ribyje atsidūrę marginalai⁷¹.

Pastebėtina, kad priešingai valdžios optimizmui, šalyje egzistavo bedar- bio inteligento kategorija, kuri visuomenei ryškiai krito į akis. Tiesa, inteli- gentų nedarbas nebuvo didelis. 1935–1939 m. bedarbių inteligentų skaičius Kaune svyravo nuo 300 iki 500, o tai sudarė 6–8 % visų užsiregistravusių bedarbių. Visoje Lietuvoje 1936–1938 m. buvo 400–600 darbo neturinčių in- teligentų arba iki 2 % visų užsiregistravusių bedarbių⁷².

Išvadų vietoje. Mus pasiekusi menka tarpukario Lietuvos statistika riboja galimybes patikrinti spaudoje aprašomus inteligentiją liečiančius socialinius procesus ir analizuoti inteligentijos kaip socialinio sluoksnio di- namiką. Tarpukario Lietuvoje rašę apie inteligentijos problemas ir perspė- ję apie neišvengiamai grėsiantį inteligentijos perteklių ar bandę šią grėsmę neigti autoriai taip pat dažnai savo teiginių negrindė statistine socialinių procesų analize ir rėmėsi veik išskirtinai asmeniniais stebėjimais.

Apie Lietuvai gresiantį inteligentijos perteklių lietuviškoje spaudoje buvo prabilta nuo trečio dešimtmečio vidurio. Pažymėtina, kad tuo metu šios problemos iškėlimas spaudoje buvo grindžiamas nuoroda į kaimyninė- se šalyse (Vokietijoje, Latvijoje) jau susidariusią realią inteligentijos pertek- liaus problemą. Tokiu būdu inteligentijos pertekliaus diskursas Lietuvoje gimė ne reaguojant į realius iššūkius, o svarstant būdus, kuriais būtų gali- ma preventyviai užkirsti kelią inteligentijos pertekliui, kuris, kaip manyta, gali ir Lietuvai tapti aštria problema, turint galvoje šalyje augantį išsilavi- nusių žmonių skaičių.

Diskusijos apie inteligentijos perteklių ar trūkumą tarpukario spau- doje permanentiškai atsinaujindavo, o impulsą joms dažniausiai duodavo vienas ar kitas valdžios sprendimas, susijęs su švietimo sistema, kuri pro- dukavo būsimus inteligentijos atstovus. Priklausomai nuo suinteresuotos pusės, inteligentijos pertekliaus problemą bandyta įrodyti esant aktualią ar siekta ją paneigti. Pavyzdžiui, katalikų visuomenės veikėjai, nuo ketvir-

⁷¹ J. Klonis, „Inteligentai bedarbiai – gyvenimo palaužti žmonės“, in: *Lietuvos aidas*, Kaunas, 1940-03-30, nr. 145, p. 3.

⁷² Norbertas Černiauskas, *op. cit.*, p. 267.

to dešimtmečio pradžios siekiantys apginti sąlygas katalikiškos inteligentijos ugdymui, įrodinėjo, kad šalyje inteligentijos pertekliaus nėra. Tuo pat metu valdžios pozicija svyravo priklausomai nuo esamo momento politinių siekių – nuo perspėjimų apie inteligentijos pertekliaus grėsmę iki šios grėsmės neigimo.

Nors realaus, rimta socialine problema grėšiančio virsti inteligentijos pertekliaus šalyje taip ir neatsirado, tačiau visą tarpukarį tęsėsi diskusijos apie tai, kaip būtų galima spręsti inteligentijos pertekliaus problemą. Ši problema buvo ne tiek reali, kiek numanoma grėsmė, ir tai pirmiausia skatino galvoti apie prevencines šios grėsmės pašalinimo priemones. Todėl buvo siūlyta visą reikalą pirmiausia spręsti švietimo sistemos pagalba: daugiau dėmesio skirti jaunimo profesiniam orientavimui ir plėsti žemės ūkio, profesinių bei amatų mokyklų tinklą. Tačiau kartu buvo siūloma ir reguliuoti inteligentų darbo rinką, imtis priemonių tolygiam inteligentijos pasiskirstymui šalyje, užkertant kelią jos koncentravimuisi šalies sostinėje. Tokiu būdu inteligentijos pertekliaus klausimas, savo ruožtu, skatino diskusijas, kaip šį socialinį sluoksnį racionaliai panaudoti šalies ir visuomenės interesams.

THE PROBLEM OF THE SURPLUS OF THE INTELLIGENTSIA
IN THE PRESS OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA
BETWEEN 1918 AND 1940

Dangiras Mačiulis

Summary

The article reviews the discourse of the surplus of the intelligentsia in the Lithuanian periodicals of the Republic of Lithuania from 1918 to 1940. The author attempts to answer the following questions: (1) what led to the emergence and development of this discourse – social challenges within the country or a preliminary diagnosis of the problem; (2) what problems are associated with the issue of the surplus of well-educated people, and (3) what solutions were proposed for dealing with this issue.

In the first years of Lithuania's independence, the Lithuanian press emphasised an existing shortage of the Lithuanian intelligentsia. However, from the mid-1930s, public discourse veered towards the looming problem of the surplus of well-educated people in the country. Attention to this issue was drawn not by the actual surplus of the intelligentsia that had formed in Lithuania at that time, but by the emergence of this problem in the neighbouring countries. Thus, the discourse of the surplus of this layer of society in Lithuania evolved by considering ways to

prevent this surplus, which might have become an acute problem for Lithuania, given the growing number of educated people in the country.

Discussions in the press about the surplus/scarcity of the intelligentsia were constantly renewed, and they were mostly triggered by the government's decisions regarding the education system, which produced the future members of the intelligentsia. Depending on the stakeholder, attempts were made to either prove the problem of excessive numbers of educated people as relevant or to deny it. For example, seeking to defend the Catholic educational space in the country and the conditions for the development of the Catholic intelligentsia, from the early 1930s prominent Catholics argued that there was no surplus of well-educated people in the country. At the time, the government's position ranged from warnings about the threat of the surplus of the intelligentsia to a denial of that threat.

Although there was no real surplus of educated people in the country, public deliberations and discussions on measures to address the seeming surplus continued throughout the whole interwar period. In order to avoid a real surplus of the intelligentsia, it was proposed to expand the network of agricultural, vocational, and craft schools, pay more attention vocational guidance of the young, regulate the labour market of higher education graduates, take measures for an even distribution of the intelligentsia in the country thus preventing its concentration in the capital and promoting the distribution of the surplus in the provinces of the country.